

MUAMELEYİ TEHİR, EVRAKI TEKSİR: TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE KIRTASIYECİLİKLE MÜCADELE TARTIŞMALARI (1920-1938)*

İSMAİL ÖZER**

ÖZ

Bürokrasi bütün devlet yönetimlerinde kullanılan bir idare tarzı olarak, uygulama safhasında kırtasiyecilik denen problemi ortaya çıkarmaktadır. Bürokrasi, Osmanlı Devleti'nin de önemli problemlerinden birisi olmuş ve bu hâliyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne miras kalmıştır. Osmanlı Devletinden devralınan geleneksel bürokrasinin millî egemenlik esasına dayalı yeni devlet ile uyumlu hâle gelmesini amaçlayan Mustafa Kemal Atatürk, bu amaçla bazı düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Öncelikle Osmanlı bürokrasisi kısmen tasfiye edilmiş, yeni kurulan devletle sorunsuz işleyebilecek bürokrasi yaratılmaya çalışılmıştır.

TBMM hükûmeti, yeni bir bürokrasi anlayışı oluşturmamış, Osmanlı bürokrasi geleneğini devam ettirmiştir. Bu durum her ne kadar içinde bulunulan olağanüstü ortamın bir gereği olarak düşünülse bile, temellerinden bir tanesi de halkçılık ilkesi olan mecliste önemli tartışmalara sebep olmuştur. Milletvekilleri, devletle vatandaş arasındaki resmî yazışma ve işlemlerin yavaş seyrettiğinden hareketle hükûmetlere sert eleştirilerde bulunmuş, çözüm yolları önermişlerdir. Hükûmetler ise bürokrasinin devletin işleyişinde anahtar rol üstlendiği düşüncesi ile radikal önlemler almamışlardır. Bu tartışmalar zaman zaman azalmakla birlikte sürekli olarak devam etmiştir. Tartışmalar ve çözüm önerileri genelde aynı milletvekilleri tarafından dile getirilmiştir. Türkiye'de kırtasiyecilikle mücadele çalışmaları ciddi mahiyette

* Bu makalede Etik Kurul kararı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. / There is no study that would require Ethical Committee approval in this article

** Dr. Öğr. Üyesi, Ordu Üniversitesi, Ordu/TÜRKİYE, iozer01@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5910-4216

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayarak 1960 yılında hız kazanmıştır. Çalışmamızda kırtasiyecilikle mücadelenin TBMM'nin kuruluşu ile birlikte başladığı, meclisin kırtasiyeciliği bitirmek için arzulu olmasına rağmen teknik altyapı ve uzman eksikliği ile birlikte konunun bütün devlet teşkilatlarını içine alacak şekilde incelenmemesi gibi sebeplerden dolayı başarısız olduğu anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Kırtasiyecilik, Mustafa Kemal Atatürk, TBMM, Merkeziyetçilik.

EXCESSIVE BUREAUCRACY: DISCUSSIONS ON BUREAUCRACY IN TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY (1920-1938)

ABSTRACT

Bureaucracy leads to the problem of red tape business in practice as an administrative style used paper in all state administrations. The bureaucracy was one of the important problems of the Ottoman Empire and it was inherit to the Turkish Republic. Mustafa Kemal Atatürk planned that the outdated and traditional bureaucracy remaining from the Ottoman Empire should be structured with a new understanding based on legal foundations and in harmony with the newly established regime. Urgently the top brass of the Ottoman bureaucracy, which were still under the old regime, were liquidated and on the other hand, a renewal was made with different methods in order to create a class subject to the new regime. Members of TBMM (GNAT) offered extraordinary remedies to destroy bureaucracy but governments generally considered bureaucracy necessary for state affairs. Discussions and proposals for solutions were generally expressed by the same deputies. Turkey started to deal with this problem after the Second World War, which gained a momentum in the 1960s. This work shows that the struggle with stationery business started with foundation of TBMM. Although the Turkish Parliament was willing to end the problem, it was not able to achieve due to reasons such as lack of technical infrastructure and expertise and not examining all the state organizations with the desire to finish the stationery business.

Keywords: Bureaucracy, Red Tape, Mustafa Kemal Atatürk, TBMM, Centralization.

GİRİŞ

Piyasa fiyatıyla ölçülebilecek mahiyet taşımayan idari hizmetleri yapmak üzere başvuru bilgisi temeline dayalı denetim usulü olan bürokrasi kavramına değişik anlamlar yüklenmiştir¹. Birinci anlamda tüm devlet ve örgüt personelinin ifade ederken ikinci olarak yönetimi düzenleme anlamına gelmektedir. Üçüncü ve dilimizde en çok kullanılan anlamı ise kırtasiyecilik yani sorumluluk yüklenmemek, kendi sorumluluğunu başkalarına yüklemek, işleri formalitelere boğmak, yasaların engelleyici kuralları arasına sığınarak ilgisiz kalmak, işleri uzatarak dolambaçlı yollara sokmak manasına gelmektedir².

Makam sahiplerinin halkın hizmetkârı olmaktan çıkıp keyiflerinin istediğini yapan ve mesul tutulamayan konuma gelmeleri bürokrasinin kabahati değildir. Bu işin sorumluluğu hükûmetin vazife ve yetkilerini sınırsız şekilde genişleten ve kişisel serbestliği daraltan siyasal rejimlere aittir³. Bununla birlikte hükûmet tarafından emirlere ve kanunlara itaat memurlarda aranan ilk meziyetler olduğundan, memurlar ve amirler karşılıklarına çıkan meselelerin halkın yararına olsa bile nasıl sonuçlanacak olması ile değil kendilerinin sorumlu olmayacağı şekliyle bitirilmesine gayret ettiklerinden kırtasiyecilik denilen idari problem ister istemez ortaya çıkmaktadır⁴.

Kırtasiyecilik bir olgunun objektif bir ölçütü olmaktan ziyade bireysel görüş ve düşünceleri içermektedir. Bunun temel nedeni ise bireylerin kendi kırtasiyecilik kıstasları olmasıdır. Bir kişinin son derece önemli gördüğü bir işlem veya süreci bir başkası kırtasiyecilik olarak değerlendirebilmektedir⁵. Örneğin 1920 yılında Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey “bir layihanın nazardikkate alınıp alınmamasına karar veren” Layiha Encümenliğinin kırtasiyeciliğe yol açtığı için kaldırılmasını talep ettiğinde Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey tetkik edilmeden encümenlere havale olunacak layihaların ilgili

¹ Ludwig Von Mises, **Bürokrasi**, çev. Feridun Ergin, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1947, s.44; Max Weber, **Bürokrasi ve Otorite**, çev. H. Bahadır Akın, Liberte Yayınevi, Ankara 2017, s.61.

² Nuri Tortop, Eyüp G. İsbir, Burhan Aykaç, **Yönetim Bilimi**, Yargı Yay., Ankara 1999, s.205, 214.

³ Mises, **a.g.e.**, s.14-15.

⁴ Mises, **a.g.e.**, s.39.

⁵ Namık Kemal Öztürk, “Kamu Yönetiminde Kırtasiyecilikle Mücadele: Farklı Bir Bakış”, **Amme İdaresi Dergisi**, C 35, S 4, Aralık 2002, s.43-44.

encümenlerin iş yüklerini çok arttıracığını ifade ederek bunun kırtasiyecilik olmayıp yerinde bir uygulama olduğunu savunmuştur⁶.

İdari Reform, kamu kuruluşlarının mevzuatında, görevlerin bölünüşünde, örgüt yapısında, personel sisteminde, kaynaklarında ve bunların kullanılış biçiminde, haberleşme ve halkla ilişkiler sisteminde mevcut aksaklıkları düzeltmek amacını güden kısa ve uzun vadeli, geçici ve sürekli nitelikteki düzenlemelerin tümünü kapsamaktadır⁷. Yönetim alanında karşılaşılan meselelerden birçoğunun dünyanın her tarafında birbirlerine benzer oluşları da kırtasiyeciliği dünyanın ortak problemi hâline getirmiş ve değişik ülkelerde farklı idari reform yolları denenmiştir⁸. İdareyi geliştirme, düzenleme fikirleri Türk kamu yönetimi için yeni değildir. Türk idarecileri Tanzimat Fermanı'ndan itibaren idari ıslahat fikrini bir slogan hâline getirmişler⁹, Türk bürokrasisini Fransa'yı örnek alınarak şekillendirilmişlerdir¹⁰. Fransız İhtilali sonrası Fransa'da egemenlik kraldan zorla alınarak millete geçmiş ancak bu yalnızca kâğıt üzerinde gerçekleşmişti. Bürokrasi kamu yararına olacağı düşüncesiyle egemenliği kendi sorumluluk alanına almıştır¹¹.

Milletlerin geçmişleri ve uygulamaları bürokratik bir kültür olarak devam etmektedir¹². Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki bürokratik sistemi ve bu sistemin toplumda oluşturduğu olumlu ve olumsuz tutum, davranış ve değerleri miras olarak almıştır¹³. Osmanlı Devleti'nin katı, halka uzak, merkeziyetçi ve bürokratik geleneği içerisinde kendi çıkarını

⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, On Dördüncü İçtima, 11.5.1336 Salı, s.269-270.

⁷ **İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler İdari Reform Danışma Kurulu Raporu**, TODAİE,1972, s.7.

⁸ Cemal Mihçioğlu, **İdari Reform Belçika Tecrübesi ve Türkiye İçin Alınacak Dersler**, Sevinç Matbaası, Ankara 1963, s.134.

⁹ Kenan Sürgüt, "Türkiye'de İdareyi Yeniden Düzenleme ve Geliştirme Çalışmaları", **Amme İdaresi Dergisi**, C 1, S 1, Haziran 1968, s.4.

¹⁰ Tülay Aydın, **Atatürk Döneminde Bürokrasi ve Modernleşme (1923-1938)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2014, s.21.

¹¹ Metin Heper, "Atatürk ve Devlet Bürokrasisi", **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s.131.

¹² Mehmet Akif Terzi, **Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur**, Sistem Ofset, Ankara 2012, s.395.

¹³ Cahit Emre, "Türkiye'de Bürokratik İşlemlerin Basitleştirilmesi ya da Yazçizciliğin Azaltılması: Genel Bir Değerlendirme", **AÜSBF Dergisi**, C 46, S 3, Ankara 1991, s.219.

toplumun çıkarları gibi göstermeye yatkın bir elit grubu da barındırmıştır¹⁴. Osmanlı Devleti kamu yönetimi içerisinde kanayan bir yara olan kırtasiyecilik Mütareke Dönemi'nde hem İstanbul hükûmetlerinde hem de TBMM'nin hâkim olduğu yerlerde olanca hızıyla devam etmekteydi. Kırtasiyecilikle iç içe büyüyen ve “memleketi kırtasi usuller batırmıştır¹⁵” kanaatindeki mebuslar TBMM açıldıktan sonra mecliste yaptıkları konuşmalarda kırtasiyeciliği tanımlamak için birçok farklı isim kullanılmışlardır ki bunlardan bir kısmı şöyledir: “idare-i maslahat¹⁶”, “merasimi kırtasiye¹⁷”, “müziç ve bîlüzum kırtasiye¹⁸”, “kırtasiye muamelâtı”, “çekmececilik¹⁹”, “sakim, müşevveş, mürekkep usul²⁰”, “teşrifatçılık²¹”, “çark-ı hükûmet²²”, “yukarıya yazma illeti²³”, “muamelecilik”, “gelgitçilik”, “gitgelmiyecilik”, “havalecilik”, bekletilcilik”, “teksîr-i sevâd²⁴”, “tezebzüb-ü idare”, “iş yapmamazlık²⁵”.

1920-1923 Arası Dönemde Kırtasiyecilik Algısı ve Kırtasiyecilikle Mücadele

I. Dönem TBMM (1920-1923) TBMM'ye katılan 378 milletvekili içerisinde asker ve sivil yöneticiler ağırlıklı olmak üzere 191 (yüzde 43.70) bürokrasi kökenli milletvekili seçilmiş ve bunlardan dokuz kişi çeşitli zaman dilimlerinde ve çeşitli bakanlıklarda bakan olarak görev yapmışlardır²⁶. Kurtuluş savaşı süresince Mustafa Kemal Atatürk hayati ehemmiyete haiz görevlere kendilerine verilen görevleri etkin bir biçimde uygulayacağından emin olduğu

¹⁴ Cengiz Şavklı, Tülay Aydın, “Atatürk Döneminde Bürokrasinin Yeniden Yapılandırılması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C XXIX, Kasım 2013, S 87, s.83.

¹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz elli ikinci İçtima, 17.II.1337 Perşembe, s.386.

¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yetmiş sekizinci İçtima, 4.X.1336 Pazartesi, s.540.

¹⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Kırkinci İnikat, 27.III.1930 Perşembe, s.80.

¹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz birinci İçtima, 22.XI.1336 Pazartesi, s.6.

¹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yetmiş beşinci İçtima, 27.XII.1339 Perşembe, s.520-523.

²⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz elli ikinci İçtima, 17.II.1337 Perşembe, s.386.

²¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dördüncü İçtima, 5.3.1340 Çarşamba, s.106.

²² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Kırk sekizinci İçtima, 5.2.1341 Perşembe, s.162.

²³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Kırk üçüncü İnikat, 29.IV.1933 Cumartesi, s.132.

²⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz dördüncü İçtima, 28.XI.1336 Pazar, s.97.

²⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz on dokuzuncu İçtima, 22.XII.1336 Çarşamba, s.496.

²⁶ Cengiz Şavklı, *Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011, s.i, 19.

girişimci ruhlu Türk Milliyetçilerinin atanması için üstün gayret sarf etmiştir²⁷. Mustafa Kemal Atatürk daha o dönemlerde askeri ve sivil bürokrasiyi millî mücadele yanlısı olanlar ve olmayanlar şeklinde tasnif ederek İstanbul hükûmetinden haince hareketlere alet olmuş bulunan birtakım yüksek dereceli memurların yargılanması ve Millî Mücadele'ye hizmet ettikleri için görevden alınmış olanları görevlerine iade edilmesini istemiştir²⁸.

TBMM'nin açılmasını hazırlayan sürece baktığımızda Havza ve Amasya genelgeleri ile Erzurum ve Sivas kongreleri kırtasiyecilikten uzak doğrudan amaca yönelik pratik kararların alındığı toplantılar olmuştur²⁹. TBMM'de bu temellere dayandığından Millî Mücadele'nin devam ettiği bu günlerde temel gaye Misakımillî'yi gerçekleştirebilmektir. Meclisin bu ana hedef dışında işlerle meşguliyeti bazı mebusların tepkisini çekmiştir. Maliye ve Adliye vekâletlerinde düzenlemeler yapılması gerekliliği üzerinden bir tartışma devam ederken söz alan Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey “Bugün vazife, ne teşkilât ve ne de tensikat yapmaktır. Esas vazifemiz, asayişini temin etmek, düşmanın taarruzunu defetmektir. Hâlbuki biz ondan çok uzak bulunuyoruz” diyerek bunun dışındaki meselelerin tali olduğunu ifade etmiştir³⁰.

I. İcra Vekilleri Heyeti (3.5.1920-24.1.1921)³¹ programını 9.5.1920 tarihinde TBMM'de okuyan Maarif Vekili Dr. Rıza Nur, genel itibarı ile Misakımillî hedeflerini gerçekleştirmekten bahsederken kırtasiyecilik ile ilgili olarak sadece adli mercilerin kırtasiyecilik yüzünden karar vermekte gecikmelerinin adaleti zedelediğinden bahsetmiştir³².

Her idari yapı mutlaka bürokratik temellere dayanır ancak aşırı merkeziyetçiliğin yarattığı bürokrasi yoğun evrak trafiği, karmaşa, yetkisizlik ve belirsizlik olarak karşımıza çıkar ve hizmetlerin gerçekleştirilmesinde esnekliği yok ederek üst makamları geniş ölçüde teferruata boğarak yöneticilerin görev-

²⁷ Heper, a.g.m., s.129.

²⁸ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, yay. haz. E. Semih Yalçın, Gazi Kitabevi, Ankara 2006, s.151.

²⁹ Mustafa Turan, **Siyasi ve Hukuki Açından Millî Mücadele**, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.45-50.

³⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Kırk Sekizinci İçtima, 14.8.1336 Cumartesi, s.216.

³¹ “23 Nisan 1920-27 Ekim 1923 tarihleri arasında kurulan hükûmetler döneminde, Başbakanlık teşekkül etmemiştir. Bu dönemde kurulan hükûmetlere İcra Vekilleri Heyeti, vekiller heyetinin başkanına da İcra Vekilleri Heyeti Reisi denilmiştir.” Bk. **Dünden Bugüne Başbakanlık 1920-2004**, Ankara 2004, s.6.

³² **TBMM Zabıt Ceridesi**, On üçüncü İçtima, 9.5.1336 Pazar, s.242.

lerini yerine getirmesine engel olur³³. Bu açıdan merkezden yönetimde merkez ile işin yapılacağı yer arasında uzun yazışmalar yapılmasının halka hizmeti yavaşlattığı ve kırtasiyeciliği büyüttüğünü düşünen³⁴ Birinci Meclisteki mebuslar öncelikle merkezîyetçilik anlayışına son verilerek, “idari ve mali adem-i merkezîyetçilik³⁵” uygulanması fikrini hararetle savunmuşlar³⁶ millet ve memleketi merkezîyetçiliğin yok ettiğini belirtmişlerdir³⁷. Başta Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey olmak üzere mebuslar “ademimerkezîyet demek; her mahallin kendisine mahsus nizamları, kanunları, talimatları bulunmak demektir³⁸”, “ademimerkezîyet; bizim memleketimize en lazım ve en nafi, en keskin bir dermandır³⁹” fikrinde idiler.

TBMM'nin açılışını izleyen kısa süre içerisinde Osmanlı Devleti'nin nazırlık teşkilatının örnek alınarak Ankara'da on bir vekâletten oluşan bir hükûmetin kurulmuş olması⁴⁰ dolayısı ile şeklen Osmanlı hükûmetlerine benzeyen TBMM hükûmeti bürokratik zihniyet olarak da benzemekle suçlanmıştır. Çorum Mebusu Fuat Bey I. İcra Vekilleri Heyetinin gittikçe Osmanlı hükûmetlerine benzediğini, gün geçtikçe artan kırtasiyeciliğin halkı boğduğunu ifade etmiştir⁴¹. Karesi Mebusu Hasan Basri Bey mali konular ile ilgili bir tartışma esnasında “Bir taraftan halk hükûmeti yapmak istiyoruz diğer taraftan da halkın mesahilini iştilgal için olanca kuvvetimizle muamele-i kırtasiyeyi çoğaltmakta ve pürüzleri arttırmakla meşgul oluyoruz⁴²” diyerek mebusları

³³ Orhan Gökçe, Ali Şahin, “21.Yüzyılda Türk Bürokrasisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C 2, S 3, Konya 2002, s.11.

³⁴ İsmet Giritli, *Türkiye'nin İdari Yapısı*, Der Yay., İstanbul 1998, s.6.

³⁵ Ademimerkezîyet, ‘adem’ yokluk ve ‘merkezîyet’ bir merkezde toplanma sözcüklerinden oluşturulmuş Farsça bir terkiptir. Türkçeye ‘merkezden bağımsızlık’ şeklinde aktarılabilecek bu teknik terim Türkiye’de, karar ve icra yetkisinin mahalli otoritelere bırakılması anlamında kullanılmaktadır. Bk. Yavuz Abadan, “Siyasi Teori Açısından Türkiye’de Ademi Merkezîyet Problemi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C 20, S 4, Ankara 1965, s.32.

³⁶ Gökçe, Şahin, a.g.m., s.20.

³⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, On Dokuzuncu İçtima, 22.V.1336 Cumartesi, s.10.

³⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz yirmi yedinci İçtima, 1.I.1337 Cumartesi, s.117.

³⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz on dokuzuncu içtima, 22.XII.1336 Çarşamba, s.485.

⁴⁰ Filiz Demirci Güler, “Türk Kamu Yönetiminin Evrimi (I), **Amme İdaresi Dergisi**, C 36, S 1, Mart 2003, s.2-3.

⁴¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Altmış ikinci İçtima, 9.IX.1336, s.62.

⁴² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz üçüncü içtima, 27.XI.1336, s.70.

halkı korumaya çağırırken bir başka konuşmasında ise “Köylü Ahmet Ağa, elindeki dilekçeyi valiye, kaymakama bizzat vermeyi başaramıyor. Daha merdivenlerden odacı tarafından kovuluyor. Efendiler Hükümet-i Milliye'nin ilk zamanlarında her şey ne kadar sade idi. Fakat gitgide teşkilatı büyüttük umman hâline getirdik ve bu umman herkesten önce halkı boğdu”⁴³ tespitinde bulunmuştur.

11.5.1920 tarihli oturumda Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey içinde bulunulan durumdan ötürü kıymetli olan vaktin kırtasiyecilikle boşa geçirilmesini isteyerek⁴⁴ Dâhiliye Encümenliğini kırtasiyecilik ve havalecilik yapmakla itham etmiş⁴⁵ bundan vazgeçilmedikçe kırtasiyeciliğin yok edilemeyeceğini söylemiştir⁴⁶. Bu tartışmalar esnasında “idare-i hususiye-i vilâyata ait ve idare-i hususiye-i vilâyat müdürlerinin tayinine mütedair olan yüz ikinci maddesi” kırtasiyeciliğe sebep olduğu gerekçesi ile kaldırılmış böylece il özel idare müdürlerinin Maliye Vekâletince değil valiler tarafından seçilmesinin önü açılmıştır⁴⁷.

Kırtasiyecilik ile mücadele konusunda meclisteki en ateşli mebuslardan olan Tunalı Hilmi Bey kırtasiyeciliği en büyük düşman olarak görerek bununla savaşılmaması gerektiğini şöyle ifade etmiştir: “Babıalî'nin köhne ve mühlik “kırtasiyecilik” usulleri Büyük Millet Meclisi hükûmetine de hâliyle intikal ve tamamıyla sirayet etmiştir⁴⁸. Bu memleketin en büyük düşmanı, en mühlik mikrobi bizim Babıalî usulünün bir asırdan beri kırtasiyecilik, muamelecilik, gelgitçilik, gitgelmiyecilik olan usuldür. Şu dakika siz arkadaşları bu en mühlik düşmana karşı bir cihat bayrağı altına toplanmaya davet etmiş olacağım⁴⁹.”

Türkiye’de kamu yönetiminin temel ilkeleri ve örgütlenme biçimi, büyük ölçüde Fransız kamu yönetimi örnek alınarak belirlenmiştir. Tanzimat Dönemi’nden itibaren yoğunlaşan Fransız etkisi, devletin merkez ve taşra örgütlenmesi ile yerel yönetimlerin kuruluşunu büyük ölçüde etkilemiştir⁵⁰.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, On sekizinci İçtima, 1.4.1338, s.448.

⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, On Dördüncü İçtima, 11.5.1336 Salı, s.269-270.

⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Yetmiş üçüncü İçtima, 26.IX.1336 Pazar, s.356.

⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Yüz dördüncü içtima, 28.XI.1336 Pazar, s.6.

⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Yüz dördüncü içtima, 28.XI.1336 Pazar, s.96.

⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Yüz on yedinci içtima, 20.XII.1336 Pazartesi, s.97.

⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Yüz on yedinci İçtima, 20.XII.1336 Pazartesi, s.446.

⁵⁰ Oktay Uygun, “Yerel Yönetim Reformu için Anayasal İlkeler”, **Strategic Public Management Journal**, Issue No: 2, December 2015, s.4.

Bu noktadan hareketle Tunalı Hilmi Bey, kırtasiyeciliğin merkezi sistemini örnek aldığımız Fransa'dan sirayet ettiğini ifade ederek “Biz Fransızların mukallidi olmuşuzdur. Ondan kendimizi kurtarmalı ve sıyrılmalıyız” demiştir⁵¹. Kırtasiyeciliğe karşı meclisin hassas tutumu kanun tekliflerine de yansımış; muamelâtı ittihamiyenin ilgası hakkındaki kanun layihası görüşmeleri sırasında Adliye Encümenliği tarafından meclise sunulan mazbatada “kırtasiyecilik ve merasimi kanuniyeye riayet gibi beyhude ve zait olan muamelat”ın düzeltilmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir⁵².

Mecliste resmî dairelerde vatandaşın işlerinin yavaş yapıldığı konusu gündeme gelince Karesi Mebusu Hasan Basri Bey memurlara geceleri de çalışma mecburiyeti getirilse bile halka gerektiği şekilde hizmet verilemeyeceğini söyleyerek⁵³ “Hükûmetle işi olan vatandaşlar bugün işkence altındadır. Hükûmet bir işkence mahali olmuştur. Halkın işlerini geç yapmak için olanca kuvvetimizle kırtasiyeyi çoğaltıyoruz⁵⁴” tespitinde bulunmuştur. Mecliste kırtasiyeciliğe karşı oluşan bu hava basın tarafından da takip edilmekte kırtasiyeciliği önleyici tedbirler bir müjde şeklinde verilmekteydi: “Bütün hükûmet dairelerinde yeniliğe doğru hareket var. Bunların en bariz misalleri yeni idare makinesinin mümkün olduğu kadar kırtasiyecilikten uzak bulunmasıdır. İstanbul'da bir nezaret, yüzlerce memurla idare edilirken burada aynı idare daha az memurla idare edilebilmektedir. Maarif Vekâletinin yeni kadrosu ve kil ve odacısı da dâhil olduğu hâlde yirmi kişidir⁵⁵.”

Kırtasiyecilikle mücadele öneri ve tartışmaları içerisinde 20.01.1921 tarihinde kabul edilen Teşkilâtı Esasiye Kanunu önemli bir yer teşkil etmektedir. Teşkilatı Esasiye Kanununun on ikinci maddesinde “Vilâyet mahallî umurunda manevî şahsiyeti ve tam muhtariyeti haizdir” denilerek işlerin tanzim ve idaresinin vilâyet halkınca seçilecek olan vilâyet şuralarının salahiyeti dâhiline bırakılması Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'e göre “idari ademimerkeziyet⁵⁶” şeklinde; Konya Mebusu Musa Kazım Efendi'ye göre ise “adem-i merkeziyete doğru atılan bir adım” olarak yorumlanırken⁵⁷ Karesi Mebusu

⁵¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz otuz sekizinci İçtima, 26.I.1337 Çarşamba, s.384.

⁵² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yetmiş beşinci İçtima, 29.IX.1336 Çarşamba, s.424.

⁵³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz birinci İçtima, 22.XI.1336 Pazartesi, s.6.

⁵⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz üçüncü İçtima, 27.XI.1336 Cumartesi, s.70.

⁵⁵ “Maarifte Teşkilat”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 24 Haziran 1336.

⁵⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz kırk yedinci İçtima, 8.II.1337 Salı, s.132.

⁵⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz on dördüncü İçtima, 14.XII.1336 Salı, s.368.

Vehbi Bey Teşkilatı Esasiye Kanununun ademimerkeziyetten ziyade “Tevsii Mezuniyet⁵⁸” olduğunu söyleyerek verilen yetkilerin azlığından hareketle şu eleştiride bulunmuştur: “Bir zencinin adını Mercan koymak gibidir. Adına muhtariyet demişsin, fakat verdiğin hak meydandır⁵⁹.”

Teşkilatı Esasiye Kanunu yerinden yönetim ilkesine ağırlık vermiş ancak anayasanın öngördüğü il ve bucak şuraları hiçbir zaman toplanamadığı için söz konusu anayasal hükümler uygulanamamıştır. Teşkilatı Esasiye yaklaşık üç yıl yürürlükte kalmış ve 1924’te yerini yenisine bırakmıştır. Bu kısa süre içinde de Millî Mücadele’nin yürütülmesi ile meşgul olduğundan anayasanın yerel yönetimler için getirdiği hükümler hayata geçirilememiştir⁶⁰. Böylece yerel yönetimlere ait olması gereken birçok yetki merkezde toplanmıştır. Bu durum kamu bürokrasisinin giderek büyümesine yol açarak hantallaşan bürokrasiyi yavaş işleyen masraflı bir kurum hâline getirmiştir⁶¹.

Teşkilatı Esasiye Kanunu ile ademimerkeziyet yolunda önemli bir adım atıldığı düşüncesinde olan mebuslar bürokraside göreceli bir azalma beklerken çoğalan bir kırtasiyecilik görünce mecliste şikayetlerini dile getirerek “kavliyyattan ziyade fiiliyyatta” mücadele istemişlerdir⁶². Tunalı Hilmi Bey “Anadolu’nun göbeğinde kurulan hükûmette cari olacak usul, basit usullerdir, kırtasi usuller değildir. Kırtasi usuller memleketimizi batırmıştır. Millete yapılacak en büyük hizmet kırtasiyeciliği azaltmak olacaktır⁶³” demiştir. Karesi Mebusu Hasan Basri Bey muhtelif vekâletlere ait senelik kırtasiye tahsisatının artmasından hareketle beş yüz bin liralık kırtasiyecilik hükûmet, bir idare makinesi tesis ettik şeklinde eleştiride bulununca⁶⁴ I. İcra Vekilleri Heyeti adına konuşan Maliye Vekili Ferid Bey kırtasiyeciliğin ortadan kalkması için memlekette muntazam teşkilatın getirilmesini şart koşmuş, intizam sağlandığı zaman kırtasiyeciliğin kalkmayacağını ancak azalacağını belirtmiştir⁶⁵.

⁵⁸ “Tevsii mezuniyet devair-i merkeziye kudreti karar ve icrasından (merkezi yönetimin karar ve yürütme gücünden) bir kısmını maiyet memurlarına tevdi eylemektir.” Bk. Birgül A. Güler, “İkinci Dalga: Siyasal ve Yönetimsel Liberalizasyon Kamu Yönetimi Temel Kanunu”, **Kamu Yönetimi Reformu İncelemeleri: Mülkiye’den Perspektifler**, AÜSBF, Ankara 2003, s.18.

⁵⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz on dokuzuncu içtima, 22.XII.1336 Çarşamba, s.490.

⁶⁰ Uygun, a.g.m., s.7.

⁶¹ Gökçe, Şahin, a.g.m., s.11.

⁶² **TBMM Zabıt Ceridesi**, On sekizinci içtima, 1.4.1338, s.448.

⁶³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz elli ikinci içtima, 17.II.1337 Perşembe, s.386.

⁶⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz otuz sekizinci içtima, 26.I.1337 Çarşamba, s.386.

⁶⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz otuz sekizinci içtima, 26.I.1337 Çarşamba, s.394.

Kırtasiyeciliğin azaltılması ve Türk Milleti'nin ihtiyaçlarına cevap verebilecek esneklikle bir idare şeklinin uygulanması fikri Ankara'da çokça taraftara sahip olmasına rağmen uygulama safhasında Osmanlı bürokrasisinden bir farklılık yaratılamamış olması bir başka ifadeyle Misakımillî'yi gerçekleştirmek için mücadele edilen Osmanlı hükûmetleri ile özdeşleşmiş olan kırtasiyecî yönetim anlayışının Ankara'ya hâkim olması Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde şöyle eleştirilmiştir: “Hangi daireye girdim ise Babıali'nin boğucu, kesif havasını buldum! yine aynı masalar, aynı kâğıt yığınları... Babıali ruhunun bizi burada mağlup etmiş olduğunu teessür ve tevellümle gördüm! Bu millet ve devlet kâğıt yığınları, havaleler, kırtasiye içinde boğulup gidiyor... Babıali, ananeci, fertçi, hâkimiyet-i milliyeyi inkâr eden bir makam olduğu hâlde biz inkılapçı, halkçı ve hâkimiyet-i milliyeyi her şeyin üstünde görenleriz. Nasıl olur da bu kadar yekdiğerine zıt, muhalif, yekdiğerinden mahiyet, istikamet, hedef itibarıyla ayrılmış olan kaynaklardan birisinin ve hem de en zayıfının ruhu diğeri üzerine tahakküm eder! Merkez ve taşradaki memurlar kendilerinin ahali üzerinde firavun değil kullukçu adam oldukları zihniyetiyle müşebbi olmadıkça Ankara'da kurulan esaslar semerelerini veremezler! Büyük Millet Meclisi ile merkezi hükûmetinin en birinci vazifesi işte budur⁶⁶.

1922 yılında Gümüşhane Mebusu Hasan Fehmi Bey, Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey'in 1920 yılındaki teklifini tekrar gündeme getirerek Layiha Encümeninin kırtasiyecilikten başka bir işe yaramadığı için lağvını teklif ederken⁶⁷ Kayseri Mebusu Ahmed Hilmi Bey de kırtasiyeciliği azaltabilmek amacıyla telefonun devlet dairelerinde daha etkin şekilde kullanılmasını önermiştir⁶⁸. Karahisarı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü Bey ise Nahiyeler Kanununun ikmal edilmesi gerektiğini ve nahiyelerden toplanan vergilerin buralarda harcanabilmesine imkân verilmesini talep etmekteydi. Bütün işler nahiyelerde görülmeye başlanınca liva ve kazalara da gerek kalmayacağını düşünen Mehmed Şükrü Bey bu düşüncesinin amacını şu şekilde açıklamıştır: “Milyonları yutan, bugünkü bürokrasi üzerine bina edilmiş olan teşkilatların yıkılması lazımdır çünkü bu kırtasiyecilikten ibarettir⁶⁹”.

⁶⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, “Cephe Arkasında”, 21 Şubat 1338; **Hâkimiyet-i Milliye**, “Cephe Arkasında”, 24 Şubat 1338.

⁶⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, İkinci İçtima, 2.3.1338 Pazartesi, s.45.

⁶⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Elli ikinci İçtima, 11.6.1338 Pazar, s.365.

⁶⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz kırk dördüncü İçtima, 23.11.1338 Perşembe, s.51.

1923-1938 Arası Dönemde Kırtasiyecilik Algısı ve Kırtasiyecilikle Mücadele

Son toplantısını 16.04.1923'te yapan Birinci Meclis⁷⁰ yapılan seçim sonrasında 11.08.1923'te açılarak çalışmaya başlamıştır⁷¹. II. Dönem TBMM'de (1923-1927) yer alan 333 milletvekili içerisinde "sivil-asker" bürokratların yüzde 60'a yakın bir oranda temsil edildikleri görülmektedir. II. Meclis için yapılan milletvekili seçiminde etkili olan Mustafa Kemal Atatürk, III. Dönem TBMM (1927-1931) için yapılan 1927 tarihli seçimde de adayları kendisi tespit etmiştir. Böylece meclise inkılapların ruhunu benimseyen milletvekillerin girmesi temin edilmiştir. III. Meclis'te görev yapan milletvekilinden 189'u (yüzde 57.32) memur ve asker kökenlilerden oluşmuştur. IV. Dönem TBMM'de (1931-1935) yer alan 348 milletvekilinden 161'i (yüzde 46.26) asker ve memur kökenlilerden oluşmaktaydı. V. Dönem TBMM (1935-1939)'de ise 444 milletvekilinden 215'i (yüzde 48.72) bürokrasi kökenli milletvekillerinden meydana gelmiştir⁷².

Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni yönetim düzeni, Osmanlı Devleti'nden devralınan düzende o günün koşullarına uymak için zorunlu görülen değişiklikler sonucunda ortaya çıkmıştır⁷³. Mustafa Kemal Atatürk, mevcut durumun değiştirilmesi ve toplumsal dönüşümün sağlanması adına etkili ve yenilenmiş bir kadroya olan ihtiyaç duymaktaydı. Bu amaçla Osmanlı'dan kalan gelenekçi, yetersiz⁷⁴, kutsal güçler taşıyan hükümdarın varlığına bağlı ve uzantısı olarak kabul ettiği bürokrat kadroların tasfiyesi için bir dizi düzenlemeye gitmiştir. Bu yöntem daha önce Jön Türkler ve İttihatçılar tarafından da denenmiş ve kısmen başarılı olmuş bir uygulama idi⁷⁵. O, bir beyanında "Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti, pekâlâ bilirsiniz ki eski Babıalı hükûmeti değildir, eski Osmanlı Devleti değildir. Onlar artık tarihe karışmıştır⁷⁶" diyerek yeni bir bürokrasi anlayışının ilk işaretlerini vermiştir.

⁷⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi altıncı İçtima, 16.4.1339 Pazartesi, s.197.

⁷¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Birinci İçtima, 11.8.1339 Cumartesi, s.1.

⁷² Şavkılı, **a.g.e.**, s.i-ii.

⁷³ Kenan Sürgit, **Türkiye'de İdari Reform**, TODAİE, Ankara 1972, s.1.

⁷⁴ Aydın, **a.g.e.**, s.27.

⁷⁵ Heper, **a.g.m.**, s.129.

⁷⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, yay. haz. Ali Sevim, İzzet Öztoprak, Mehmet Akif Tural, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.459.

Mustafa Kemal Atatürk Osmanlı Devlet yapısından gelen patrimonyal bürokrasi anlayışından modern bürokrasiye geçiş yönünde çalışmalar yapmıştır. Bunun için ilk olarak rejimle uyumlu yeni bir bürokratik kadronun tesisinin sağlanması amaçlanmış, kural ve yasa odaklı yeni bir sistem oluşturulmuştur. Bürokrasinin kuruluş sürecinde memurlardan reformcu görüşü savunanlardan kurulu yeni bir bürokrasi yaratmak amacıyla yeni memurların yapılacak denetim sonrası seçimle iş başına getirileceği ifade edilmiştir⁷⁷.

Mustafa Kemal Atatürk, sivil toplumu rahatsız etmeden ve ürkütmeden genel menfaatlerinin takipçisi koruyucu bir bürokrasi modelini tercih etmiş gözükmekteydi. Hegel'in görüşleri ile örtüşen bu yönteme Mustafa Kemal Atatürk'ün getirdiği yenilik mutlak yetkili sınıfı kabullenmemesi olmuştur. Ona göre Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükûmeti yönetimin dayanağı idi. Bunu bir makineye benzeterek bürokrasiyi devlet makinasının işlemesi için alt bölüm olarak düşünmüştür. Yeni Türk bürokrasisi kişisel olmayan bir organizasyon olmalı, kesin hiyerarşik bir temele dayanmalı ve kadrolar yasalara uygun hareket eden, eğitimle yönlendirilen devlet memurlarından oluşmalıdır⁷⁸.

Mustafa Kemal Atatürk "8 Nisan 1923 tarihinde, görüşlerimi dokuz ilke hâlinde tespit ettim, İkinci Büyük Millet Meclisinin seçimi sırasında yayınlamaya ilan ettiğim bu program, partimizin kuruluşuna temel olmuştur"⁷⁹ şeklinde Nutuk'unda ifade ettiği gibi bir seçim beyannamesi neşretmiştir. 9 Umde olarak da bilinen bu beyanname Halk Fırkasının ilk programı olarak da kabul edilmektedir. Bu beyannamenin sekizinci umdesinde "Halkın devletle olan işlerinin süratle sonuçlandırılması, faal, muktedir, doğruluktan şaşmayan memurlar silsilesinin tam bir düzenle, yöntemlere ve yasalara uygun olarak iş görmesine bağlı olduğundan memur sınıfı, bu anlayışla tamamlanacak ve bütün devlet daireleri aralıksız denetim ve gözetime tabi olacaktır"⁸⁰ şeklinde bundan sonraki vatandaş-devlet işlerinin gideceği istikamet özetlenmiştir.

1923 yılından sonraki süreçte hükûmetlerin temel eğiliminin merkezileşme ve merkezin yetkilerini güçlendirme olduğu söylenebilir⁸¹. Hükûmetler

⁷⁷ Aydın, a.g.e., s.27.

⁷⁸ Heper, a.g.m., s.131.

⁷⁹ Atatürk, a.g.e., s.511.

⁸⁰ **Atatürk'ün Tamam, Telgraf ve Beyannameleri IV**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s.517.

⁸¹ Recep Aydın, "1923: Savaşın Sonu ve Yeni Rejimin İlanı: Cumhuriyet", **Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928, Cilt II**, editör Nuray Ertürk Keskin, Ankara 2012, s.1396-1398.

modernleşmeyi temel esas olarak aldıklarından merkezde biçimlendirilen politikalarının çevreyi de kapsayacak eşit koşullarda uygulanması gerekiyordu. Çevrede giderek artan sayıda merkez temsilcilerinin yani bürokratların yer alması ve bu bürokratların ne yapacakları hakkında merkezden aldıkları emirlere giderek daha çok bağlı kalmalarına ve kırtasiyeciliğe sebep olmaktaydı. Merkez seçkinleri çevreyi ilkel, dar görüşlü, milliyetçiliğe ve modernleşmeye karşı olarak algılama eğilimine girdiklerinde ise merkeziyetçi yapı daha da güçlenir⁸².

Bu dönemde devlet işlerinde kırtasiyecilik yapıldığı mebuslar tarafından dile getirilmeye devam edilmiş; vekiller de kırtasiyecilik yapıldığını kabul ederek kırtasiyeciliğe yol açan uygulamaları kendilerinin dışındaki sebeplerle izah etme yolunu seçmişlerdir. Maliye Vekâleti kırtasiyecilik yapmakla suçlanınca V. İcra Vekilleri Heyeti (14.08.1923-27.10.1923) Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, “Bir havalenin tanzimi ve mahalline tebliği için miktarı bir milyon da olsa, yüz lira da olsa aynı muameleye tâbidir. Binaenaleyh muamelâtı kırtasiyeyi ihdas eden; bütçenin vakit ve zamanı ile tasdik edilmemesinden mütevellit neticedir⁸³” diyerek bütçe üzerinde yapılan değişikliklere dayalı olarak aynı işi bazen on defa tekrar etmek zorunda kaldıklarını bunun da kırtasiyeciliğe sebep olduğunu belirtmiştir⁸⁴.

Kırtasiyecilik yüzünden devletin millete hizmet edemediğini sık sık dile getirerek memleketin imarsızlığı dâhil bütün olumsuzlukları kırtasiyeciliğe bağlayan Lazistan Mebusu Osman Bey şu örneği vermiştir: “Mühendisi inşaata göndeririz. Arkasından maliyeden havale bekler para alacak. Bir kırtasiye muamelesidir gider. Mühendis beri tarafta para alamaz, ameleye para veremez, müteahhit bulursa üç dört ay sonra onu protesto eder. Hülâsa bu vaziyet karşısında kalınca ne yapabilirler?”⁸⁵. Antalya Mebusu Rasih Bey de Nafia Vekâletinin kırtasiyecilik ve memurun tahsisatı ile meşgul olmaktan görevlerinin hiçbirisini yapamadığını belirtmiştir⁸⁶. Bayezid Mebusu Şefik Bey de vatanın tedaviye muhtaç olduğunu ve artık kırtasiyecilikten bıkip usandıklarını ifade etmiştir⁸⁷.

⁸² İlter Turan, “Türk Bürokrasisinde Süreklilik ve Değişim”, **Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999, s.137.

⁸³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz doksan birinci İçtima, 12.2.1339 Pazartesi, s.292.

⁸⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi beşinci İçtima, 25.9.1339 Salı, s.259.

⁸⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirminci İçtima, 8.4.1339 Pazar, s.493.

⁸⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi birinci İçtima, 19.9.1339 Çarşamba, s.201.

⁸⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yüz dokuzuncu İçtima, 23.2.1340 Cumartesi, s.252.

Teşrifatçılığın kırtasiyeciliğe yol açtığını düşünen Tunalı Hilmi Bey⁸⁸ “Ta küçüklükten içinde yetişmiş bulunduğum bir şey, bilhassa en ziyade kindar bulunduğum bir nokta” diyerek kırtasiyeciliğin yok edilmesini hedef göstermiştir⁸⁹. Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey de çıkartılan kanunların kırtasiyecilik yüzünden uygulanmadığını ifade ederek şu tespitte bulunmuştur⁹⁰: “Teşkilatı idaremizin bugünkü şekli hiç de iyi değildir. İdare makinesinden iş çıkmıyor⁹¹.”

Mebuslar kimi zaman da meclis içerisinde bile kırtasiyecilik yapılmasından şikâyet etmişlerdir. Elaziz Mebusu Hüseyin Bey, Elaziz Numune Mektebi hakkında Maarif Vekâletine bir ruzname vermiş, mecliste bu ruzname hakkında konuşulduğu sırada Hüseyin Bey oturumda olmadığından başka bir zamana erteleme kararı alan Meclis Başkanı, tam bu esnada Hüseyin Bey oturuma katılmasına rağmen ruznameyi işleme sokmamış ve daha sonra tekrar sunulmasını istemiştir. Bunun üzerine itiraz eden Saruhan Mebusu Reşad Bey, “Meclis bu muameleye devam ettikçe devairi saire hiçbir vakit kırtasiyecilikten vazgeçemez, kurtulamaz. Efendim rica ederim, arası daha iki dakika geçmedi” itirazı üzerine Meclis Başkanı, “Efendim burada her şey bir usul ve intizam dairesinde olur” cevabını vermiştir⁹². Kastamonu Valisi Hüseyin Fatin Bey’den gelen Meclisin çalışmalarının muvaffakiyetli geçmesini dileyen telgrafın mecliste okunması üzerine Meclis Başkanı ve Karesi Mebusu Kazım Paşa başkanlık divanının münasip bir cevap yazmasını isteyince buna itiraz eden Siverek Mebusu Kadri Bey, “Reis Paşa Hazretleri, lüzum yoktur! Biz kırtasiyecilikten kurtulmak isterken böyle şeyler oluyor. Yazılmasına gerek yoktur” itirazında bulunca Kazım Paşa teamüldür diyerek yazılmasını istemiş ve meclisçe de muvafık görülmüştür⁹³.

Mecliste tartışmalar devam etmekle birlikte kırtasiyecilikle mücadele için ilk ciddi adımı atan isimlerden bir tanesi olan Lazistan Mebusu Ekrem Bey, “devairde kırtasiye muamelâtının tenkisi ve ıslahı için her vekâlette bir komisyon teşkili (4/414)” adlı takririni Meclis Başkanlığına 19.9.1923 tarihinde sunmuştur⁹⁴.

⁸⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dördüncü İçtima, 5.3.1340 Çarşamba, s.106.

⁸⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yetmiş beşinci İçtima, 27.XII.1339 Perşembe, s.522.

⁹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Doksanıncı İçtima, 26.I.1340 Cumartesi, s.374.

⁹¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi altıncı İçtima, 26.9.1339 Çarşamba, s.259.

⁹² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi ikinci İçtima, 20.9.1339 Perşembe, s.219.

⁹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, On dokuzuncu İçtima, 10.12.1340 Çarşamba, s.44.

⁹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi ikinci İçtima, 20.9.1339 Perşembe, s.219.

“Dairelerde evrak muamelâtı tamamıyla bozuktur. Evrak takip edildiği hâlde bile haftalarca, aylarca tehhür ediyor. Hele evrakın sahibi uzakta ise -ki payitahtın Ankara olması sebebiyle ekseriyet bu vaziyettedir- evrakın neticesinden sormuş olduğu müteaddit suallere rağmen hiç cevap alamıyor. Bu sebepten halk tanıdıkları mebusları vasıta kılmaya mecbur oluyor. Mebuslar mühim meşguliyetleri içinde halkın bu mütalâatını takip ve onlara cevap vermek mecburiyetinde kalıyorlar. Mümkün olmayan hususata dahi halk, netice istidasından kendisini ikna edici seri bir cevap alırsa müteselli ve memnun kalır. Halkı üzen, müracaatında hiçbir cevap alamaması ve muamelesi tabî olan işlerinin beyhude yere sürüncemede kalmasıdır. İdare makinasının bu bozukluğuna sebep memur azlığı değildir. Memurların daha çok olduğu bir zamanda bu, yine böyle idi. Asıl sebebi; Memurların salahiyeti dâhilinde olan şeyler hakkında istizanda bulunmaları, sual sormaları, muntazam çalışmamaları, ihmalleri.

- Çare 1— Her vekâlette evrak muamelesinin esash surette tenkis ve ıslahı için acilen muvakkat bir komisyon teşkili ve komisyon tarafından evrak muamelesinin tenkisi ve mucip hususatin talimatname hâlinde tespiti. Ezcümle bu talimatnamede salahiyeti dâhilinde olan mesaili istizan edenlere -ki bu hususta muhasebe memurları ifrata varırlar- şiddetli ceza tayini.
- Çare 2— Her dairede o dairenin şubelerinden alınacak muakkip ve faal, bitaraf hareket eder bir memurum ilavesiyle bir müracaat ve Takibi Şikâyet Kalemi Riyaseti. Bu kalem, halkın işlerini, müracaatını, şikâyetini, onun hukukunu himaye edecek şekilde, bitarafane takip, intaç ile ashabı müracaata muayyen müddet zarfında neticeyi işar ile muvazzaftır. Bizzat işlerini takip etmek isteyenler bu kaleme müracaatta serbesttirler. Fakat kalem o suretle teshilât ve kolaylıklar ibraz etmeli ki, yalnız uzakta bulunanlar değil, işini takip için payitahta gelenler dahi bu kaleme müracaat etsinler. Müracaat kalemleri doğrudan doğruya Heyeti Vekile Riyasetine merbut olmalıdır. Bu kalemlerin vazaifi, salahiyeti, ashabı müracaatın şekil ve sureti müracaatları, cevap için müddet ilâh... Hususât için evrak muamelesinin tenkisine memur Muvakkat Komisyon tarafından talimatname tanzimi⁹⁵.”

⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Yetmiş beşinci İçtima, 27.XII.1339 Perşembe, s.520-521.

Takririn meclis gündemine alınmasının gecikmesi üzerine harekete geçen Lazistan Mebusu Ekrem, Siirt Mebusu Mahmud, Kırşehir Mebusu Ali Rıza, Tokat Mebusu Mustafa, Bolu Mebusu Şükrü, Erzurum Mebusu Raif, Karesi Mebusu Haydar Adil, Van Mebusu Hakkı, Karahisar Mebusu Ali, Çankırı Mebusu Ziya, Amasya Mebusu Esad, İstanbul Mebusu Ali Rıza, Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı, Kozan Mebusu Ahmed Fuat, Dersim Mebusu Mehmed Vehbi, Konya Mebusu Feridun Fikri, Eskişehir Mebusu Mustafa Feyzi, Sivas Mebusları Mehmed Arif ve Mehmed Rıfat'ın da imzaları ile kırtasiye muamelâtının tahfifi hakkında ruznamenin 15. numarasında mukayyet takririn “menafi umumiyeye taallûkundan dolayı” bir an evvel müzakere edilmesini teklif etmişlerse de yapılan oylamada meclisçe kabul edilmemiştir⁹⁶.

27.12.1923 tarihinde gündeme alınan Lazistan Mebusu Ekrem Bey'e ait takrir hakkında konuşan Meclis Başkan Vekili Sabri Bey takririn encümene gitmeden meclis tarafından karar verilmesinin usule aykırı olacağını ifade etmiştir. Karesi Mebusu Vehbi Bey ile Ergani Mebusu Kâzım Bey kırtasiye muamelatını kısaltmanın devlet teşkilatını tadil etmek anlamına geleceğinden meselenin Heyeti Vekile Riyasetine havale edilmesi gerektiği görüşünde beyanda bulunurken Zonguldak Mebusu Halil Bey muhtelit encümen teşkil edilerek takririn orada görüşülmesinin uygun olacağını söylemiştir. Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey usul yönünden eksiklikleri olmakla birlikte takririn Heyet-i Vekileye gönderilmesinin de doğru olmayacağını zira bazı vekâletlerin “çekmeceye” ifadesini sıkça kullanmasından da hareketle “ihdas edilen çekmecenin dibi kâ'rı deryaya kadar gidiyor” diyerek takririn maliye, dâhiliye ve adliye encümenlerinden birer heyet teşekkül ettirilerek kanun laiyhası olarak meclise getirilmesini talep etmiştir. Zonguldak Mebusu Tunalı Hilmi Bey kendisinin de dört sene evvel kırtasiyecilik meselesi ile alakalı on altı maddelik bir takrir verdiğini⁹⁷ söyleyerek o dönemde kırtasiyeciliğin

⁹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Elli ikinci İçtima, 12.XI.1339 Pazartesi, s.348.

⁹⁷ Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey 26.I.1337 tarihli yüz otuz sekizinci içtima sırasında teşkilata müteallik eden on beş maddelik bir takrir verdiğinden bahsetmektedir. Ne yazık ki kendi önerisi ile mecliste okunmadan önce takririnin Kadrolar Encümenine havalesini teklif etmiş ve meclis tarafından muvafık bulunmuştur. Tunalı Hilmi Bey 30.I.1337 tarihli yüz kırkinci içtimada tensikata müteallik yeni bir takrir vererek bunun da Kadrolar Encümenine havalesini istemiştir. 10.III.1337 tarihli beşinci içtimada yeni bir takrir veren Tunalı Hilmi Bey, bir ayı geçen süre önce vermiş olduğu on beş maddelik takrire sahip çıkan olmadığından Kadrolar Encümeninden alınarak Teşkilat-ı Esasiye ile meşgul olan encümeni mahsusa havalesini istemiş ancak kadro encümenleri heyet-i umumiyesine havale edilmiştir. Adı geçen takrirler zabıtlarda mevcut değildir.(y.n)

esasının muamele olduğunu anlamayarak hata ettiklerini, kurulan Kadrolar Encümeninde muamelenin azlığını çokluğunu dikkate almadan sadece memurlarla ilgili karar alındığını Lazistan Mebusu Ekrem Bey'in tavrında de muameleden bahsedilmediği için Heyeti Vekile veya encümenlere gönderilmesi hâlinde yine bir netice alınamayacağını ifade ederek devlet dairelerinde hangi memur dairenin muamele sayısını azaltıcı makul çözümler getirebilirse ona belirli bir miktar mükâfat verilerek kırtasiyeciliğin önlenebileceğini söylemiştir. Tartışmalar üzerine tavrın sahibi Ekrem Bey söz almış, tavrı vermekteki amacını mebuslara şu şekilde izah etmeye çalışmıştır:

“Her dairede; şubelerinden birer zatın ilavesiyle bir komisyon teşkil edilsin ve burada kırtasiye muamelesini en asgari bir surette nasıl tenkis etmek lazım gelir bu, tetkik olunsun. Sonra mesela bendeniz biliyorum ki, Müdafaa-i Milliye Vekâletinde bir harcırah muamelesi yirmi iki elden geçer. Binaenaleyh bu yirmi iki elden geçmeden bunun asgari sekiz elden geçmesi için ne yapmalıdır? Maliyede, adliyede vesairede bunu tetkik ve tespit edecek. Bu bir. Sonra ikincisi; yine her dairede muakkip, namuslu, bitaraf düşünür bir efendiden müteşekkil olmak üzere bir şikâyet kalemi teşekkül edecek, bu kalem doğrudan doğruya Heyet-i Vekile Riyaseti emrine tabi olacak... Böyle bir şikâyet kalemi teşekkül edecek olursa halk doğrudan doğruya oraya müracaat eder. O müracaat kalemi o adamın müracaatını tetkik etmek, takip etmek ona cevap vermekle mükelleftir. Heyeti celile bunu muvafık gördüğü takdirde doğrudan doğruya Heyet-i Vekileye havale eder, mesele biter.”

Ergani Mebusu Kazım Vehbi Bey, kırtasiye muamelâtından herkesin az veya çok şikâyetçi olduğunu belirterek “kırtasiye muamelâtını tenkis demek devletin teşkilatını tadil demektir. Yani bu mesele müzakere edilemez. Binaenaleyh bu mesele Heyet-i Vekile Riyasetine verilmelidir” şeklinde görüş belirtmiş ve meclise bir tavrı vererek “Lâzistan Mebusu Ekrem Bey tarafından verilen tavrın temenni mahiyetinde telakki edilerek Başvekâlete tevdiini” teklif etmiştir. Bozok Mebusu Süleyman Sırrı ve Çorum Mebusu Mustafa beylerin de Kâzım Vehbi Bey'i destekler mahiyette tavrı vermesi üzerine yapılan oylamada tavrın “temenni mahiyetinde telakki edilerek Başvekâlete tevdi” edilmesiyle⁹⁸ kırtasiyeciliğin önlenmesi hakkındaki bu girişim de kırtasiyecilik çarkına dahil olmuştur. Ekrem Bey 7.1.1925 tarihinde “muamelâtı kırtasiyenin hattı asgarisine tenzil ve müracaat ve takibi şikâyet kalemi teş-

⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Yetmiş beşinci İçtima, 27.XII.1339 Perşembe, s.520-523.

kili(2/415)” hakkında bir takrir vererek kırtasiyecilikle mücadeleyi yeniden meclis gündemine getirmiştir. Esbabı mezkuresi 19.9.1923 tarihli eski takrir ile aynı olan bu takrir şöyledir:

- “1- Her vekâlette müsteşarların tahtı riyasetlerinde şube âmirlerinden mürekkep teşkil kılınacak komisyonlar nihayet üç ay zarfında gerek merkezde ve gerek mülhakatta bulunan vekâlete mensup rüesayı memurinin vazife ve salahiyetlerini muamelâtı kırtasiyeyi haddi asgarisine tenzil edecek surette tespit edeceklerdir.
- 2- Bu komisyonların raporları Heyet-i Vekilede nihayet üç ay zarfında tetkik ve tasdik edilerek tanzim edilecek talimatname mer’iy’ül-icra olacaktır.
- 3- Bu talimatnamede tasrih edilecek salahiyetler dâhilinde vazifesini ifa etmeyenlerin birinci defasında maaşları kat ve tekrüründe azil edilecektir.
- 4- Başlıca vazifesi halkın işini, müracaatını, şikâyetini, onun hukukunu muhafaza edecek şekilde intaç ile muayyen müddet zarfında ashabı müracaata bildirmekten ibaret olmak ve bu esasatı havi talimatnamesi birinci ve ikinci maddelerde muharrer şekil ile tespit edilmek üzere her vekâlette bir müracaat ve takibi şikayât kalemi teşkil edilecektir.
- 5- Müracaat ve takibi şikâyat müdüriyeti her daireden o dairenin şubelerinden alınacak birer memurdan müteşekkildir. İşbu kalem müdürleri her aybaşında muamelât-ı umumiyyeden bahis olmak üzere makamı vekâlete bir rapor takdimine mecburdur.
- 6- Ashabı mesalihten arzu edenler bersabık işlerini kendileri takip edebilirler.
- 7- İşbu kalemler vekâlet müsteşarlığına merbuttur⁹⁹.”

Takrir 7.1.1925 tarihinde TBMM tarafından Layiha Encümenliğine havale edilerek incelenmiş ve oradan da müzakere edilebilir kaydıyla¹⁰⁰ 12.1.1925 tarihli oturumda Dâhiliye Encümenliğine havale edilmiştir¹⁰¹. Kırtasiyecilik meselesine dikkat çekmek isteyen Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, Ekrem Bey’in kırtasiyecilik meselesinin çözümüne dair daha önceki girişiminin so-

⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, On ikinci İctima, 21.XI.1341 Cumartesi, s.9.

¹⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Otuz üçüncü İctima, 7.1.1341 Çarşamba, s.30.

¹⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Otuz beşinci İctima, 12.1.1341 Pazartesi, s.90.

nuçsuz kaldığı gibi kırtasiyecilik meselesi ile hâlihazırda uğraşan ne vekâlet ne de encümen bulunduğunu söyleyerek sinesinden çıktıkları milletin en ufak bir sorunu için devlete el uzattığında ona aylarca cevap verilemediğini, bir maaş bağlatmak için bile bin tane muamele istenildiğini belirtmiştir. Feridun Fikri Bey konunun ehemmiyetinden hareketle “elim der” olan kırtasiyeciliğin çözümü için meclisin inanç ve anlayışına güvendiğini bunun için meclis tarafından karar verilerek konu hakkında ihtisası olanlardan bir komisyon oluşturulmasını teklif etmiştir. Feridun Fikri Bey kırtasiyeciliğe vurgu yaptığı meclis içerisinde “en mühim meselemiz” şekline sesler yükselmesine rağmen meclisten programlı bir girişim çıkmamıştır¹⁰².

Sivas Mebusu Halis Turgut Bey devlet teşkilatının idaresinin ilmî ve fenni bir tarzda yapılmaması durumunda devlet çarklarının muntazam çalışmayacağını belirterek hâlihazırda devlet işlerinin günü gününe yapılamamasının ve evrakların birikmesinin gayet doğal olduğunu söylemiştir. Bu durum bilmekte iken muameleler gecikince “Allah belasını versin bu kırtasiyeciliğin bir muameleyi iki sende ikmal edemedik” dediğini ifade eden Halis Turgut Bey meselenin kırtasiyecilik değil merkezîyetçilik olmasından hareketle tek çarenin umumi müfettişlikler kurulması olduğunu belirterek şöyle devam etmiştir:

“Elimizde mevcut hududu hazıra-i milliyemize göre yetmiş dört vilayeti hakikaten çok görüyorum. Netice nedir? Yetmiş dört vilayetin tufan telgrafı, tufan tahriratıyla Dâhiliye Vekilini boğmaktır, bu mu fayda? Dâhiliye Vekili Beyefendi günde bu vilayetlere iki telgraf ve iki tahrirat yazsa dört yüz elli evrakı imza etmek ve yazıla demek zaruretindedir. Üçer dakikadan on beş saat eder. Bir vekilin veya herhangi bir ferdin on beş saat çalışmasına imkân yoktur. O hâlde bu işler ne oluyor? Şüphe yok ki işler teraküm ediyor. Bir kısmı müsteşarın ve bir kısmı umum müdürlerin imzalarıyla şuraya buraya tevdi edilmek suretiyle ve bir kısmı da tabiatıyla tehir edilmek şartıyla intaç ediliyor¹⁰³.”

Maadin Nizamnamesi'nin bazı maddelerinin tadili hakkında mecliste yapılan görüşmeler esnasında Ticaret Encümeni yasanın tadil zorunluluğunu “Fenni ve idari kuvvetin azlığı ve iktisadi mahiyetinin müphemliği dolayısıyla sinini ve fireden beri tatbikatından ancak vasi bir kırtasiyecilik doğmuş bulunan Maadin Nizamnamesi'nin düzeltilmesi gerekliliğini vurgulayarak kırtasi-

¹⁰² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Kırk sekizinci İçtima, 5.2.1341 Perşembe, s.162.

¹⁰³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Elli yedinci İçtima, 16.2.1341 Pazartesi, s.51.

yeciliği önleme noktasından yasanın getirilerini şöyle izah etmiştir; “muameleyi kırtasiyeyi haddi asgariye tenzil eylemek¹⁰⁴.”

21.11.1924 Cumartesi günü yapılan Meclis oturumunda Sivas Mebusu Ahmet Muammer, Tekfurdağı Mebusu Faik, Kayseri Mebusu Ahmet Hilmi, Ordu Mebusu Faik, Ardahan Mebusu Talat ve Kocaeli Mebusu İbrahim Süreyya beylerden oluşan Dâhiliye Encümeni, Ekrem Bey’e ait taktirin verilmesinin üzerinden geçen dokuz ay nihayetinde yaptıkları tetkiklerinin ardından meclise sunduğu mazbatada, “memurların salahiyeti dâhilinde olan şeyler hakkında istizanda bulunmaları, sual sormaları, muntazam çalışmamaları, ihmalleri” noktasında Ekrem Bey’i haklı bulmakla birlikte mevcut kanun ve nizamnamelerin memurların vazife ve yetkilerini belirlediğinden dolayı kırtasiyeciliğin kanun eksikliğinden değil kanunun gerektirdiği yetkilerin kullanılmasından kaynaklanmakta olduğunu ifade etmiştir. Encümen, kırtasiyeciliği önleme amacıyla verilen taktiri de kırtasiyeciliğe yol açacağı gerekçesi ile şu şekilde reddetmiştir:

“İdare makinasının bozukluğuna sebep memur azlığı olmadığına, memurlar daha çok oldukça işlerin daha bataatle yürüyeceğine Dâhiliye Encümeni de sahibi teklifle hemfikirdir. Ancak bunun izalesi kırtasî muamelenin haddi asgariye tenzili emrinde vekâlet müsteşarlarının riyasetinde şube amirlerinden mürekkep teşkil olunacak komisyonlarla rüesayı memurinin vazife ve salahiyetlerini tayin ve tespit etmekle meselenin hâl olunamayacağına kani bulunmaktayız. Çünkü eldeki kanun ve nizamla zaten memurların vazife ve salahiyetleri muayyen ve mazbuttur. Vekâlet müsteşarlarını ve daire âmirlerini vazifedar kılacak madde kanuniye mevcut, her vekâletin vaziyeti teşekkülleri ve mahiyeti kanuniyeleri, mesalihi ammenin mümkün olan sürat ve suhuletle teşşiyetini ve kırtasi muameleye boğulmamasını temin etmek vacıbatı umurdandır. Bu maksat hâsıl olmuyor ise sebebi şekli kanununun mevcut olmamasından değil, kanun salahiyetinin hüsnü icra ve tatbik olunmamasındandır. Her vekâlet idare makinesinde ve sistemlerinde sakatlık vaki ise bunun da izalesi için mesuliyet deruhde eden vekillerin her an meşgul olmasına ve tashihi usul etmesine hiçbir mani yoktur. Binaenaleyh Encümen kırtasî muamelenin haddi asgariye tenzili için madde tedvinini lüzumsuz addetmiştir. Müracaat ve takibi şikâyat kalemi teşkiline gelince, yine her vekâletin dâhili daire-i mesuliyet ve teşşiyeti olan masalîh ve muamelât muntazaman takip ve intaç oluna-

¹⁰⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Doksan dördüncü İctima, 5.4.1341 Pazar, s.50.

rak neticelerinin alakadarlara tebliğ olunması cümle-i vazafinden ve kanunlarınızın muktezasmdan olduğundan yeniden teşkilat icrası hâsılı tahsil olacağı gibi bir kat daha kırtasi muameleye yol açacağı ve sebep teşkil edeceği mülâhaza ve mütalâa edilmiş olduğundan teklifi vakiin reddi”.

Encümen raporunun okunmasının ardından söz alan Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, Dâhiliye Encümeninin devlet dairelerindeki kırtasiyeciliği açıkça kabul ettiğini ancak bunu önlemek için hiçbir çare göstermeyerek bütün vilayetlere genelge ile bilgi vermek istemesinin “kırtasiyecilik içinde kırtasiyecilik” olduğunu; encümenin takriri kabul etmesini, etmiyorsa da başka bir yol göstermesini talep etmiştir. Bu konuşmanın ardından başka söz alan olmayınca Meclis Başkanı Refet Bey takriri oylamaya sunmuş ve yapılan oylama neticesi de müspet çıkmayınca Ekrem Bey’in ikinci girişimi de sonuçsuz kalmıştır¹⁰⁵.

Kırtasiyecilik ile mücadele meselesi bundan sonraki süreçte bir süre gündemden düşmüş ve “kırtasiyecilikle mücadele” sadece birkaç kanun maddesinin gerekçesi içerisinde kendisine yer bulabilmiştir. “Ormanlardan Çıkarılacak Kereste ve Mahrukatin Muamele-i Resmîyesinin Ormanlarda İkmal Edildikten Sonra Her Yerde Serbest Nakil ve İmrar Edilmesi Hakkında 2/524 Numaralı Kanun Teklifi” içerisinde gösterilen gerekçelerden bir tanesi de kırtasi muameleyi azaltmak idi¹⁰⁶. “Ziraat Memurlarının Fenni Vazaiften Gayrı Muamelat ile Alakadar Edilmemeleri Hakkında (1/1129) Numaralı Kanun Layihası”nın gerekçesinde ziraat memurlarının idari ve kırtasiyecilik işleriyle meşgul edilmesinin önüne geçilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir¹⁰⁷.

1926 yılındaki “İdare-i hususiye, belediye şehremanetleri sıhhiye memurlarının nasıp ve azil tebdil ve terfilerinin ciheti aidiyeti hakkında (1/804) numaralı kanun layihası” görüşmeleri sırasında merkeziyetçilik ve kırtasiyecilik üzerinde önemli tartışmalar gerçekleşmiştir. Eskişehir Mebusu Emin Bey bir taraftan hükûmeti vilayette temsil eden valiler kırtasiyecilik yapmasın diye idare üzerinde mesuliyet vermek istiyoruz diğer taraftan bütün yetkilerini almaya çalışıyoruz diyerek vilayetlerin bir kısım salahiyetlerinin tartışılan layiha ile geri alınmasının sakat sonuçlar doğuracağını ve beyhude kırtasiye-

¹⁰⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, On ikinci İctima, 21.XI.1341 Cumartesi, s.10, 185.

¹⁰⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Altmış dokuzuncu İctima, 10.3.1926 Çarşamba, s.1.

¹⁰⁷ **T BMM Zabıt Ceridesi**, Altmış altıncı İctima, 12.5.1927 Perşembe, s.76.

cilik yapılacağını söyleyerek şöyle örneklemiştir: “ Bir kolera çıkar, buradaki sıhhiye memuru orada yapacağı inzibatı hiçbir suretle temin edemez. Valinin mesul olması lazım gelecek, vali alakadar olacak, idari tertibat alacak, eğer kendi üzerinde bir mesuliyet ve bir murakabe olmazsa, o memuru vazifesine sevk edemezse vali lakayt kalacak memleketteki hastalığı Sıhhiye Vekâleti haber alıp tertibat alıncaya kadar oradaki halk mahvolup gidecek.”

Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey ise kendisinin Dâhiliye Encümeninde bulunması hasebiyle bu kanun maddesini incelediğini ve encümenin valilik ve belediyelere müdahale etmenin “Cumhuriyet prensiplerine münafi görülmesi”nden dolayı layihayı müttefikan ret ettiklerini belirtmiştir. Siyas Mebusu Halis Turgut Bey hükûmetin planlı bir şekilde merkezileştirdiğini, yerel idarenin yetkilerinin tırpanlandığını ima ederek daha önce Dâhiliye Vekâletinin ilk gediği açtığını arkasından Nafia Vekâletinin, onun da arkasından Maarif Vekâletinin şimdi de önlerine Sıhhiye Vekâletinin teklifinin getirildiği Maliye Vekâletinin de pusuda beklediğini söyleyerek konuşmasını şu şekilde tamamlamıştır; “Efendiler, bir taraftan cumhuriyet ve terakkiyatı asriye diyoruz, diğer taraftan da kurunu üla sistemlerine doğru gidiyoruz. Merkeziyetin iflas ettiği bütün dünyaca tahakkuk etmiş bir keyfiyettir. Bizim bundan sonra rucumuza sebep ancak belki bizim memlekette bir garibe çıkaralım diyedir.” Antalya Mebusu Rasih Bey de yetmiş küsur vilayetin idaresinin merkezden bir büro ile tanzim ve yönetilmesinin işleri aksattığını ve kırtasiyeciliğe yol açtığını söyleyerek destek vermiştir.

Trabzon Mebusu Muhtar Bey belediyeler ve şehremanetinin müstakil bir idare olduklarını, onların hükûmetin hiçbir işine karışmamasına rağmen hükûmetin hastanesindeki hastabakıcıya karışmasının onu merkezden tayin etmesinin faydası olamayacağını ve kırtasiyeciliği arttıracığından hareketle iş öyle bir hâle gelecek ki evimize doktor çağırırken de Sıhhiye Vekili Beyefendi'nin müsaadesini isteyeceğiz demiştir. IV. Hükûmet (3.3.1925-1.11.1927) Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Refik Bey ise vekâlet ile yerel idareler arasında hareket tarzı ve bütçe konusunda anlaşmazlıklar olduğundan kanun çıkmasını arzu ettiklerini söylemiş¹⁰⁸ nitekim yapılan oylama neticesinde kanun layihası 91 kabul ve 37 ret oyu ile kanunlaşmıştır¹⁰⁹.

Kırtasiyecilikle mücadele konusunda ciddi bir çalışma yapılmadığı bilinmekle birlikte V. Hükûmet (1.11.1927-27.9.1930) Maarif Vekili Mustafa Ne-

¹⁰⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Sekseninci İçtima, 31.3.1926 Çarşamba, s.426-429.

¹⁰⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Seksen Birinci İçtima, 1.4.1926 Çarşamba, s.426-429.

cati Bey, TBMM’de yaptığı konuşmasında bakanlığının kırtasiyecilikle mücadelede önemli bir merhale kat ettiğini şu sözlerle açıklamıştır: “Yüzlerce müessese ve binlerce memur ve binlerce talebeyi idare eden Maarif Vekâletinin merkezi evrak işleri yalnız bir mümeyyiz ve üç kâtiplerle tedvir olunmaktadır. Bu hâli cumhuriyet devrinde kırtasiyeciliğin ne kadar asgari bir hadde indirilmiş olduğunu misal olmak üzere hususi bir iftiharla arz ediyorum¹¹⁰.”

Cumhuriyet yönetimi, 1929 yılında idari örgütlenmede merkeziyetçi bir yapı benimseyerek, kamu yönetimini Vilayet İdaresi Kanunu ile merkeziyetçilik ilkesine göre düzenlemiştir¹¹¹. Buna karşın Denizli Mebusu Mazhar Müfit Bey sıkı bir merkeziyetçiliğin vatandaşa da vatana da bir faydasının olmayacağını örneğin ildeki yatırımları teftiş ile görevli olan valinin “sekiz kurşukluk bir tamire mezuniyetten mahrum olduğunu” bütün bunların ise kırtasiyeciliğe sebep verdiğini ifade ederek memurlara mesuliyetle birlikte yetki de verilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır¹¹². Benzer bir örneği veren Edirne Mebusu Şeref Bey, “İzmit’te inhisar müdüründe misafir kalmıştım, o gece dehşetli bir yağmur yağdı. Müdür Bey camları kırık olan tütün ambarlarına yağmuru tahribat yapmasından korkuyordu. Üç aydır muhabere ile vakit geçirilmiş, bu camlar yapılamamış” diyerek bütün bunlara kırtasiyecilik illetinin sebep olduğunu söylemiştir¹¹³. Bu dönemde basında da kırtasiyecilik aleyhtarı bir hava mevcuttu. Akşam gazetesi VII. Hükûmet (5.5.1931-1.3.1935) İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey’in kırtasiyeciliğin sanayideki gelişmemizi kısıtladığına dair konuşmasını haber yaparken¹¹⁴ Vakit gazetesi ise şu şekilde haberler yayınlamaktaydı:

“Resmî yazışmaların her türlüünden lüzumsuz tafsilatı kaldırmak lazımdır”, “İçinde çabalamağa, boğuşmaya alıştığımız menhus kırtasiyecilik”, “bu kırtasiyecilik faciasına bir nihayet vermek lâzımdır. Adana’daki muhacirler uzun müddetten beri kendilerine emlâk teffiz edilmesini bekliyorlar”. “İstanbul Şehir Meclisi Daimi Encümeni belediyeledi kırtasiyeciliğin kaldırılması hakkında bir rapor hazırlamıştır”. “İnhisarlardaki kırtasiye kaldırılarak faaliyetin asri temelleri atılacak-

¹¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Elli birinci İçtima, 12.4.1927 Salı, s.87.

¹¹¹ Sonay Bayramoğlu, “1929: Yönetimde Merkeziyetçiliğin İnşası”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1929-1939**, ed. Birgül A. Güler, Ankara 2007, s.21.

¹¹² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Elli Dördüncü İnikat, 18.IV.1929 Perşembe, s.75.

¹¹³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Kırk üçüncü İnikat, 29.IV.1933 Cumartesi, s.132.

¹¹⁴ “Sanayimizi canlandırmak için mühim teşebbüsler”, **Akşam**, 28 Mayıs 1931.

tır”. “Yukardan emir beklemek ve ekseriya evrakın doğru olup olmadığını muayene etmek mecburiyeti vardır. Fakat bu kaideyi bir nası ilâhî gibi telâkki eden şahsî teşebbüsten tamamıyla mahrum, düşüncesiz, mantıksız memur tipine de yeni hayat şeraiti ortasında yer yoktur¹¹⁵.”

Manisa Mebusu Refik Şevket Bey “Maliye müessesatı kadar içinde kırtasiyeciliği çok olan bir müessese nadirdir” diyerek bunun memurların kendi görev alanları içerisinde ve kanunla kendilerine verilmiş vazifeler için üstlerine yazarak sormalarından ve sorumluluk almamalarından kaynaklandığını ifade etmiştir¹¹⁶. Denizli Mebusu Emin Aslan Bey de İktisat Vekâletini kırtasiyecilikle suçlayarak vekâletin faaliyetinin teknik işlerden çok kırtasi işlerle uğraşmak olduğunu söylemiştir¹¹⁷.

İzmir Mebusu Kitapçı Hüsni Bey kırtasiyeciliğin halledilmesi için muktedir memurların görev başına getirilmesi gerektiğini söyleyerek “ehil insanlar kırtasiyeciliğe mahal vermez” iddiasında bulunmuştur¹¹⁸. Bir yıl sonra 1933 yılındaki bir konuşması esnasında ise kırtasiyeciliğin önlenmesi için şu iki yolu göstermiştir.

“Birincisi dairelerdeki zihniyeti değiştirmek lâzımdır, fabrikalarda, ticarethanelerde, bankalarda yapıldığı gibi her iş günü gününe bitmelidir. Bu işi yapmadıkça; istediğimiz kadar komisyon toplayalım, tetkik ettirelim, bu işin içinden çıkamayız. İkincisi ise memurların kifiyet ve ehliyetliğidir. Memurda ehliyet olmadıktan sonra istediğiniz kadar karar ittihaz etseniz nafiledir. O hiç bir iş göremez, en ufak bir iş için âmirine sorar, bu suretle vakit geçirir. Memurlar görüyorlar ki çalışmayanlar, vazifesini görmeyenler de bu parayı alıyorlar. Diğerleri ehliyet sahibi oldukları hâlde niye çalışalım diyorlar. Eğer biz vazifesini yapmayan memurlar hakkında cezri tedbir ittihaz etmezsek hiç bir fayda göremeyeceğiz¹¹⁹.”

¹¹⁵ Mehmet Asım, “Vakit 1929 senesinin saadet verici olmasını diler”, **Vakit**, 1 Kanunusani 1929; “Menhus kırtasiyecilik yüzünden bir berhayat mazbatasını almak için ne kadar masraf ediyorum”, **Vakit**, 2 Kanunusani 1930; “Adana’da muhacirlerin feryadı”, **Vakit**, 15 Kanunusani 1930; “Kırtasiyecilik kaldırılıyor”, **Vakit**, 4 Teşrinsani 1931; “İdaredeki kırtasiyecilik kaldırılacaktır”, **Vakit**, 6 Mayıs 1932.

¹¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Altmış Sekizinci İnikat, 22.VI.1932 Çarşamba, s.234.

¹¹⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Elli üçüncü İnikat, 18.V.1933 Perşembe, s.162.

¹¹⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Altmış Sekizinci İnikat, 22.VI.1932 Çarşamba, s.234.

¹¹⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Ellinci İnikat, 15.V.1933 Pazartesi, s.77-78.

Meclis zabıtlarında yer almasa da VII. Hükûmetin kırtasiyecilikle mücadele için bir çalışma başlattığını gazete haberlerinden öğrenmekteyiz. 31 Temmuz 1932 tarihli Akşam gazetesinde “Haber aldığımızı göre devlet devairindeki kırtasiyecilik şeklini değiştirmek resmî muameleleri basitleştirmek bu suretle devairi devleti inkılâbımızın esaslarına göre tensik etmek düşünülmektedir. Kırtasiyecilikte cezrî bir inkılap yapacaktır¹²⁰” şeklinde çıkan haberleri takiben 1933 Ocak ayında dairelerdeki kırtasiyeciliği azaltmak için Başvekâlet Müsteşarı Kemal Bey’in başkanlığı altında bir müsteşarlar komisyonu toplanmış ve Dâhiliye Vekâleti Vilâyetler İdaresi Umumî Müdürü Sabri Bey’in riyaseti altında bir encümen teşkil etmiştir. Plana göre, encümen evrakın nasıl kaydedildiği ve ne gibi muameleler gördüğü meselesini tetkik ederek bir rapor hazırlayacak; komisyon da bu rapor üzerine çalışmalarını düzenleyecekti. Girişimin amacı, memurların mesai saat ve tarzları, vazifelerin taksimi, iş sahipleri ile temas şekli, hastalıkları hâlinde vekâlet işleri, vazife zamanı şahsi veya resmî işleri için dışarı çıktıkları vakit tatbik etmeleri zaruri olan usuller düzenlenerek devlet memurlarından azami randıman alınmasının sağlanması şeklinde özetlenmiştir¹²¹. Bundan sonraki dönemde komisyon çalışmaları ve neticeleri hakkında bilgimiz yoktur. Nitekim kamuoyunun bu çalışmalardan memnun olduğunu söylemek zordur. Akşam gazetesindeki imzasız yazılarda şu tespitlerde bulunulmuştur:

“Komisyon toplanıyor. Her şeyden evvel, tabîi, program lâzım. Rasgele, karma karışık çalışılmaz ya! Onun için iptida program müzakere ediliyor, sonra çalışma günleri kararlaştırılıyor. Bu tıpkı bir evin bir tarafında yangın çıktığı zaman, itfaiye heyetinin alt katta bir odada toplanarak su hortumları yangın merdivenleri ve saire hakkında müzakere dalması gibi bir şey¹²².”

“Devlet işleriyle az çok meşgul olanlar bilirler ki bizde kanunlar, nizamlar, talimatlar eksik değildir. Memurların vazifeleri tayin ve tahdit edilmiştir. Fakat büyük bir itina ile tanzim edilen ve iyi işlemesi için o kadar fedakârlık ve tasarruf ihtiyar olunan bu muazzam idare makinesi gene bizi şikâyetlere mecbur ediyor. Çünkü buraya müthiş bir illet sokulmuş ve yerleşmiştir: Kırtasiyecilik. Şimdiye kadar bunun elinden kimler dert çekmedi? Şimdiye kadar kırtasiyecilik aleyhinde neler ya-

¹²⁰ “Kırtasiyecilik: Cezrî Bir İnkılap Yapılacak”, **Akşam**, 31 Temmuz 1932.

¹²¹ “Kırtasiyecilik”, **Akşam**, 10 Kânunusani 1933; “Kırtasiyecilik”, **Akşam**, 25 Kânunusani 1933; “Kırtasiyecilik”, **Akşam**, 5 Şubat 1933.

¹²² “Mücadele mekanizması”, **Akşam**, 18 Teşrinievvel 1933.

zılmadı? Fakat Çin Seddi bile yıkılıyor, çelik kaleler parçalanıyor, kırtasiyecilik sarsılmıyor¹²³.”

Bu dönemde inkılapçı kadronun önemli isimlerinden Falih Rıfkı Atay da şu çarpıcı tespiti yapmıştır: “Bâb-ı Âlî bürokrasisi, inkılâp idaresini boğazına kadar kâğıda boğmuştur¹²⁴.”

Maliye Vekâleti, “Kazanç vergisi kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında kanun layihası (1/81)”nı meclise sunarken kırtasiyeciliği azaltmak amacı güttüğünü¹²⁵ söylese de Manisa Mebusu Refik Şevket İnce 1932 yılında kırtasiyecilikle itham ettiği Maliye Vekâletini 1935 yılı bütçe görüşmeleri esnasında benzer şekilde eleştirerek kırtasiyecilik hastalığının başının Maliye Vekâleti olduğunu söylemiş ve 1932’deki sebep ve çözüm yollarını aynen tekrarlamıştır: “Memurların her işin mesuliyetini kendi üzerinde kabul ederek süratle halletmek kabiliyet ve isteğinde bulunmaması kırtasiyeciliği arttırmaktadır. Herkes kendi dairesine ait olan kanun ve nizamı bilmekle mükellef olursa önüne gelen işi havale etmek yerine çözmek yolunu seçer.” Ancak bu defa Maliye Vekâleti kendini savunmuş ve VIII. Hükûmet (1.3.1935-1.11.1937) Maliye Vekili Fuad Ağralı cevaben vekâletinin konumu itibarı ile dikkatli olması gerektiği, bu durumun da kırtasiyeciliği arttırdığını ama buna mecbur olduğunu ifade etmiştir¹²⁶. Bütçe Encümeni Başkanı Burdur Mebusu Mustafa Şeref Özkan Bey de kırtasiyeciliğin işlerin bitiş sürecini uzattığını bu yüzden de devletle işi olanların kırtasiyecilikten daima şikâyet ettiklerini ama kırtasiyeciliğin de lüzumlu olduğunu şöyle açıklamıştır:

“Kırtasiyeciliğin bir derecesi vardır ki devlet işlerinin bundan müstağni olmasına imkân yoktur. Çünkü devlet işleri esas itibarıyla memurun zatî işi değildir. Bütün camiaya ait iş olduğundan bir kere camianın menafinin iyi muhafazası ve hizmetini iyi yürütmek için işlerin evrak üzerinden geçirilmesine ihtiyaç vardır. Memurları da harice karşı herhangi bir suizandan kurtarmak için kırtasiyeciliğe ihtiyaç vardır. Bunun için devlet işlerinde mevcut olan kırtasiyeciliğin derecesini ölçmek insafli bir hareket olur. Mutlak surette kırtasiyecilikten şikâyet, devlet işlerini kendi kendine bırakıvermek demek olur ki doğru değildir. Bunun için diğer devairde olduğu gibi bilhassa paraya taallûk eden,

¹²³ “Bir zafer”, **Akşam**, 12 Teşrinievvel 1934.

¹²⁴ Falih Rıfkı, **Yeni Rusya**, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1931, s.171.

¹²⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi üçüncü İnikat, 1.V.1935 Cumartesi, s.2.

¹²⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi sekizinci İnikat, 23.V.1935 Perşembe, s.207-210.

vatandaşın kesesinden amme için para alan ve amme hizmetlerine sarf eden yerlerde kırtasiyeciliğin olması tabiidir. Devlet idaresinde iki şekil vardır. Biri, bazı memurun mutlak şekilde karar vermek salahiyeti vardır. İkincisi de, memur teknik cihetini hazırlar, kararı mafevk verir. Bu hususta, hatta Dâhiliye Vekâletinin vilâyetler idaresi kanununda dahi tam olarak tatbik edilmiş değildir. Ve tam olarak tatbik edilmesine yine devlet idaresinin siyasî vaziyeti müsait değildir. Vali, vilayetler umumi idaresi kanununda tadad edilen beş husus haricindeki her meseleyi vekâletten sormak mecburiyetindedir. Bizatihi karar alacağı noktalar tahdit edilmiştir. Üst tarafı hakkında hükümetten mezuniyet almak mecburiyetindedir. Zaten vekile bu salahiyet verilmektedir. Memurların kendilerinin hukuki karar alıp hemen tatbik etmelerini kabul etmek, vekilin şurada mesuliyetiyle kabili telif değildir. Mademki her mesele hakkında vekilden soruyorlar. İcrası lazım gelen kararın verilmesini kendisine bırakmak herhâlde doğru olur. Yoksa vekilin dunundaki memurlara icrası lazım karar alabilmek salahiyeti verilecek olursa, o memurun kullandığı bu salahiyetten dolayı vekili mesul etmekse imkân ve ihtimal yoktur. Ancak arz ettiğim gibi bu hususlarda salahiyeti, doğrudan doğruya mesul olan vekile bırakmakla beraber işlerin de insanlığın imkânı derecesinde süratle çıkmasını temin etmek lazımdır. Yoksa alelittlak memurlar kendileri hiç karar alamıyorlar, işleri üzerlerinden atıyorlar, daireden daireye havale ediyorlar, bunun için Maliye Vekâleti erkânı, işlerini iyi idare edemiyorlar demeyi bendeniz devlet işlerinin esas mahiyetiyle kabili telif göremiyorum¹²⁷.”

Ticarette taşışın menı ve ihracatın murakabesi ve korunması kanunu görüşmeleri esnasında “ihracat ile meşgul olmak isteyen tacirler İktisat Vekâletinden ruhsatname almaya mecburdurlar. Bu ruhsatnameler üç sene müddetle muteber olup müddet bitince yenilenmesi lazımdır” maddesine itiraz eden Muğla Mebusu Hüsnü Kitapçı ruhsatın üç sene geçerli olması hükmünün yeni bir kırtasiyecilik yaratacağını ifade etmesine rağmen Adliye Encümeni tarafından bu kararın denetim açısından doğru olduğunu ifade edilerek madde kanunlaşmıştır¹²⁸. 1936 yılında Maliye Vekâleti teşkilat ve vazifeleri hakkında kanun layihası görüşmeleri sırasında söz alan Manisa Mebusu Refik İnce daha önceki senelerde olduğu gibi Maliye Vekâletindeki kırtasiyecilikten şikayet etmiş ve teşkilatın en başta gelen görevinin bu kırtasiyeciliğe son vermek olması gerektiğini söylemiştir¹²⁹.

¹²⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi sekizinci İnikat, 23.V.1935 Perşembe, s.212.

¹²⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yetmiş altıncı İnikat, 9.VI.1936 Salı, s.141.

¹²⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Altmış üçüncü İnikat, 15.V.1936 Cuma, s.66.

Hükümetler iktisadi gelişmenin sağlanmasında büyük rol oynadıklarından bürokrasi de iktisadi faaliyet alanına önemli ölçüde etki etmektedir. Dolayısı ile bürokrasilerin faaliyetleri ülkelerin iktisadi gelişmesinin yönü ve hızı üzerinde büyük etkilere sahiptir¹³⁰. 1937 yılında yapılan değişiklikle devletçiliğin anayasa ilkesi olmasına rağmen bu ilkenin kuramsal olarak ve ayrıntılı biçimde açıklanmadığı da bir gerçektir. Dolayısı ile yönetimde bulunan kişiler devletçilik tanımını ve anlayışı konusunda aynı kavramdan yola çıkarak farklı sonuçlara varmaktaydılar. Cumhuriyetin kuruluşundan beri ekonomik alanda çok ciddi bir ilerleme sağlanamamış olması hiç kuşkusuz Mustafa Kemal Atatürk'ü düşündürmekteydi. Elindeki kısıtlı olanakları da değerlendiremeyen kırtasiyeciyi, yavaş işleyen devlet-hükümet mekanizması içinden hızlı, atılcı bir girişim de beklenemeyeceğini seziyor son derece kısıtlı olanaklarla yola çıkan fakat kısa zamanda başarılı işler çıkaran İş Bankası ve onun müdürü Celal Bayar'ı da dikkatle takip ediyordu. Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü yerine Celal Bayar'ı tercih ederek bürokrasi ve kırtasiyeciliğin genişleme eğilimlerine karşı bir tutum almıştır¹³¹.

100

1937 yılında görevi İsmet İnönü'den devralarak Başvekil olan Celal Bayar'ın kurmuş olduğu IX. Hükümet (1.10.1937-11.10.1938) döneminde önceki cumhuriyet hükümetlerinden farklı olarak hükümet programında ilk kez "kırtasiyecilik"ten halledilmesi gereken bir problem olarak bahsedilmiştir. Hükümet programına baktığımızda Celal Bayar kırtasiyecilik meselesini bairesiz memurların anlayışının dışına taşıyarak tüm devletin idari işleyişinin bir sonucu olduğunu vurgulamış ve meselenin kaynağını şöyle göstermiştir:

"Hukuki mevzuatın ticari ve iktisadi işlerle olan yakın alakasına şüphe yoktur. Kanunlarımızı memleketin ekonomik inkişafına ve bugünkü iktisadi hareket icaplarına daha uygun bir hâle koymak zarureti karşındayız. Medeni bir cemiyetin temeli, kanunlarının mutlak hâkimiyeti ve fertleri arasındaki münasebetleri ileri hayat icaplarına uygun şekilde tanzim edebilmesidir... İleri idare tekniği, salahiyet ve mesuliyeti el ele vermektir. İşleri kısa bir zamanda kati bir neticeye bağlamaktır. Kırtasiyeciliğin manası tek tatbik şekli süratle ve fakat

¹³⁰ S. N. Eisenstadt, "Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Yeni Devletlerde Beliren Bürokrasi Sorunları", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, çev. Özer Ozankaya, C XX, No.3, Ankara 1965, s.227.

¹³¹ Cemil Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s.24-25.

isabetle verilmiş kararları ve işlerden alınan maddi verimli neticeleri tevsiktir¹³².”

Celal Bayar’a basından da destek gelmiş ve hükümetin ilk esaslı gayesinin kırtasiyeciliği yok ederek yerine banka intizamı ve sürati konulması olması talep edilmiştir¹³³. Tan gazetesinden Ahmet Emin Yalman ve Akşam gazetesinden Necmeddin Sadak da şu yorumlarda bulunmuşlardır:

“Diploma değil, iktidar ve hizmet ölçü olacak. Diplomayı hak diye kullanan menfi bir tip himaye görmeyecek, meslek mekteplerine kıymet verilecek ve çalışan, işi ile kendini beğendiren adama her kapı açık bulunacak. Bu ifadeden şunu anlıyoruz ki hükümet, kırtasi sistemi tamir ve ıslah gibi bir hareketi hatırlıdır ve geçirmiyor. Derdi kökünden tedaviye hazır. Daha ilk adımda kırtasiyeciliğin adam yetiştirme usulüne parmağını basmıştır¹³⁴.”

“Devletçi bir rejimin memurlarında mesuliyet duygusu çok kuvvetli olmalıdır. Kırtasiyeciler devlette mesuliyet var gibi görünür, fakat hakikatte yok gibidir. Çünkü bu memurlar, mesuliyetten kurtulmak için işleri birbirlerinin üstüne atarlar, kırtasiye bundan doğar. Devletçi rejimde her memur mesuliyetini bilmeli ve üzerine almalıdır. Görülüyor ki, eski devlet memuru zihniyeti ile devletçi politika güden bir hükümet makinesinin başına geçemez. Bu zihniyetteki insanlara, devletin gördüğü büyük ve mühim işlerde ne bu teşebbüs salahiyeti, ne bu mesuliyet yükü verilebilir. Bilâkis, devletçiliğin icap ettirdiği bu yeni çalışma şekli eski unsurlara yükletildiği gün, işler büsbütün karışmak, bozulmak tehlikesini gösterir. Yeni devlet sistemini kırtasiyeciliğe galebe çaldırarak için, görülüyor ki çok ciddi, devamlı himmet ister¹³⁵.”

Celal Bayar ilk iş olarak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun (3115) ile 1937 yılında Başvekil İsmet İnönü’nün isteği doğrultusunda oluşturulmuş ve kırtasiyecilik faaliyetlerini çoğaltan siyasi müsteşarlıkları¹³⁶ kaldırılmış ve Denizbank Kanunu hazırlanarak yeni örgütlenmenin idari kadrosu için hazırlıklara başlamıştır¹³⁷. Ayrıca

¹³² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Üçüncü İnikat, 8.XI.1937 Pazartesi, s.34.

¹³³ “Yeni hükümetten birinci dileğimiz”, **Akşam**, 27 Teşrinievvel 1937.

¹³⁴ “Yeni İstifa Ölçüleri”, **Ulus**, 12 Teşrinisani 1937.

¹³⁵ Necmeddin Sadak, “Ehliyet, Teşebbüs, Mesuliyet”, **Akşam**, 17 Teşrinisani 1937.

¹³⁶ **Resmî Gazete**, 13 Şubat 1937 Cumartesi, s.7659.

¹³⁷ **Resmî Gazete**, 30 Kânunuevvel 1937 Perşembe, s.9158.

bütün vekâletlerde ve devlet dairelerinde yazı, kayıt ve dosya muamelelerinin birleştirilmesini ve aynı esaslar dairesinde iş görülmesini temin için bir iş talimatı hazırlanmıştır. Bu talimatnameye göre memurların vazifelerini ve işlerini azami süratle görüp bitirmeleri mesul amirler tarafından ehemmiyetle takip ve temin edilecekti. Her memur, yapmakla mükellef olduğu işi derhâl ve istisnasız yapmağa mecburdu. İstizan ancak kanun, nizamname ve emirnamelerde sarahat olmayan ve bunlarda yeri bulunmayan yeni işler ve kanım veya nizamnamelerin sarahatle istizana talik ettikleri hususlara münhasır olacak, yersiz istizanlarla iş sahiplerinin işlerini geciktirenler hakkında ayrıca inzibati cezalar kesilecekti. Talimat hükümlerinin tatbiki vilayetin merkezlerinde valiler, kazalarda kaymakamlar tarafından takip olunacak, işlerin geç kalmasından her teşekkülün müdür ve şefleri mesul olacaklardı. İş talimatına göre merkezde postanede Başvekâlete bağlı bir evrak teati bürosu kurulacak ve Cumhurbaşkanlığı, Başvekâlet, Genelkurmay, bütün vekâletler, müstakil umum müdürlükler, resmî müesseseler, cemiyetler ve şirketler bu evrak teati bürosuna bağlanacaklardır. Taşrada büyük vilâyet merkezlerinde fayda görüldüğü takdirde gene birer evrak teati bürosu kurulacaktır. Büroda daimi bir memur bulundurulacak ve teati yerinde her saatte evrak alınıp verilecektir. Mecburi teati saatlerinde her vekâletin mesul memurları bulunacaktır¹³⁸.

Celal Bayar'ın Başvekilliğinin Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığı dönemine denk gelmesi, dış politikada Sancak meselesinin hükûmeti sürekli meşgul etmesi gibi sebeplerden dolayı hükûmet, programını uygulayamamış ve konumuzu teşkil eden kırtasiyecilik meselesine el atılmasına rağmen semere hâsıl olmadan hükûmet değişikliği yaşanmıştır¹³⁹.

1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü sonrasında da TBMM'yi meşgul eden konulardan birisi olan kırtasiyecilik hakkında kendinden önceki dönemleri özetlercesine bir olay olması bakımından 1939 yılı bütçe görüşmelerine baktığımızda kırtasiyecilikle mücadele konusunda oldukça tanıdık bir manzaraya tesadüf etmekteyiz: Tartışma Tokat Mebusu Galip Pekel'in şu konuşması ile başlamıştır:

“Her müdüriyete, her umum müdüre, her müsteşara yani devletin başında bulunan her büyük memura gittiğimiz zaman gördüğümüz

¹³⁸ Kırtasiyecilikle mücadele talimatı hazırlandı”, **Akşam**, 8 Teşrinisani 1938.

¹³⁹ Cemil Koçak, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s.41-45.

bir tek manzara vardır; yığınlarla evrak. Vekilden, müsteşardan, müdiri umumiden müdüre kadar hepsi yığınlarla evrak altında kalmışlardır. Mütemudi artan bu kırtasiyecilikten biz, hepimiz şahsen müşteki olduğumuz kadar gittiğimiz yerlerde halkın da ne dereceye kadar müşteki olduğunu hepimiz dinleriz. Gördüğümüz şey: “Kâğıt”. Mütemediyen artmıştır ve artmaktadır. Her ne olursa olsun merkeze doğru akmakta olan bu kâğıt cereyanının önüne geçmek zamanı gelmiştir; bunu hükûmetten rica ediyorum işi alsın ve önüne geçme çarelerini arasın¹⁴⁰.”

Daha önceki yıllarda da gördüğümüz üzere meclis içerisinden elbette ki destek gecikmemiş ve Samsun Mebusu Ruşeni Barkın, “Cumhuriyet’in, şimdiye kadar memleketin ayaklarını bağlayan bütün eski ananeleri nasıl bir hamlede yıkmışsa bu kırtasiyeciliğin de başına bir yumruk indirmesi çok doğru olur” şeklinde daha önce benzerlerini gördüğümüz konuşmayı yaparak karışık kırtasi işlemleri kaldırmak ve kırtasiyeciliği azaltmak için Bütçe ve Maliye encümenlerinden oluşacak bir encümen kurularak çalışılmasını teklif etmişse de meclis tarafından reddedilmiştir¹⁴¹. Kırtasiyeciliğe karşı yapılan bu taarruz savuşturulduktan sonra Bütçe Encümeni Reis Vekili Faik Baysal Bey kırtasiyeciliğin gerekliliğini şöyle açıklamıştır: “Maaşlardan kesilmekte olan tevkiyatı tamamen kaldırmak ve memurlara bu emsalin tutarı dediğimiz rakamların hakiki ifadelerini göstermek suretiyle kırtasî birçok muamelelerden de tasarruf etmek ve bunun neticesi olarak birçok memur tasarrufu yapmak ve hakiki ita miktarı göstermek. Biz, kırtasî muamelede bir tasarruf yapalım derken vergi bakımından bütün vatandaşlar nazarında vergi umumiyetini ihlal edecek bir manzara yaratmış oluruz. Bu itibarladır ki vergi tekniği bakımından bu şekil doğru değildir¹⁴² ardından da son rötuşları Dâhiliye Vekili Faik Öztrak yaparak topu ustaca memurların üzerine atmıştır: “Kırtasiyeciliğin çokluğundan ve işleri işkâl ettiğinden bahsettiler. Bu hakikaten bizim de müşteki olduğumuz bir afettir. Memleket işlerinin daha muntazam bir şekilde ifasına imkân bulabilmek için bunu kısaltmağa çalışıyoruz. Ancak kırtasiyeciliğin önüne geçmek çok kolay değildir. Bendenize memurların salahiyetlerini icabında tam olarak kullanması lazım olduğu vakit mesuliyet tekabül etmesi bu işin önüne geçebilmek için yegâne çaredir¹⁴³.”

¹⁴⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, On dördüncü İnikat, 22.V.1939 Pazartesi, s.163.

¹⁴¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi altıncı İnikat, 14.VI.1939 Çarşamba, s.151,158.

¹⁴² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Yirmi altıncı İnikat, 14.VI.1939 Çarşamba, s.152.

¹⁴³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, On altıncı İnikat, 24.V.1939 Çarşamba, s.215.

SONUÇ

Tanzimat ile başlayan Türk bürokrasisinin inşası sürecinde bürokrasi-siyaset ilişkisi gelişmiş özellikle Meşrutiyet Dönemi'nde bürokrasi üzerinde ve içinde siyasi elitler hâkim olmuşlardır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti de kurulurken Meşrutiyet Dönemi uygulamalarına benzer şekilde şekillenen siyaset-bürokrasi etkileşimi görülmüş paydaşıktan ziyade bütünleşmiş bir siyaset-bürokrasi manzarası arz etmiştir.

Osmanlı tipi bürokrasiyi ve bunun sonucu olarak kırtasiyeciliği gelişmenin önündeki önemli engellerden birisi olarak gören Mustafa Kemal Atatürk, yaptığı diğer inkıpların yanında bürokrasi inkılabı da yapmak istemiş ancak bunu tam manası veya dokuz umde içerisinde belirttiği şekli ile gerçekleştirememiştir.

Cumhuriyet'in yeni bürokrat kadrosu doğrudan doğruya Osmanlı Devleti menşei ve Babialı bürokrasi geleneği içerisinde yetişmiş kadrolardan müteşekkil bulunmaktaydı. Bu bürokratik anlayışın temelinde devletle özdeşleşmiş ve kendi yerini toplum üstü seçkin bir grup olarak görme olgusu hâkimdi. Arzu edildiği şekli ile bürokrasi-halk barışını gerçekleştirerek sahip olunan kısıtlı kaynakların verimli olarak kullanılması için bu görüşün yok edilmesi gerekmektedir. TBMM içerisindeki milletvekilleri de içinde büyüdükleri Babialı bürokrasisini yakından tanımakta, vatandaşın işleri ve devletin işleyişinde en büyük problemin sıkı bürokratik anlayışın bir sonucu olan kırtasiyecilikten kaynaklandığının farkında idiler. Ancak, Cumhuriyet ile birlikte ulaşılması hedeflenen muasır medeniyetler seviyesine ulaşma hedefi bürokrasi üzerinde yapılması arzu edilen radikal tedbirlerin de alınmasını zorlaştırmıştır. Yapılan inkıpları tüm ülke sathına yayabilmek ve kabulünü sağlamak için kendisini merkezîyetçi bir yapıya bürünme mecburiyetinde hisseden yeni yönetim anlayışı bu yapıdan dolayı bürokrasinin hızla yayılmasına mani olmamıştır. Haddizatında devlet bizzat bürokrasiyi de belirlenen hedeflere ulaşma konusunda görevlendirdiğinden bürokrasi yapması gereken görevlerin yanında inkılap koruyuculuğu görevini de üstlenmek zorunda kalmış bu durum kırtasiyeciliği de arttırmıştır. 1936 yılında yapılan düzenleme ile İçişleri Bakanı'nın CHP Genel Sekreterliği görevini de üstlenmesi, valililerin mevcut görevleri ile birlikte CHP İl Başkanlığı vazifesini de uhdelere almaları ve nihayetinde 1937 yılında CHP'nin Altı Ok'unun 1924 Anayasası'na eklenmesi ile bürokrasi parti içi işlerle de alakadar olmak zorunda kalan bir kurum hâline gelmiştir. Bu sebeptendir ki TBMM içerisindeki milletvekillerinin kırtasiyeciliği bitirmek adına giriştikleri her teşebbüs, bürokrasi seddine çarpıp,

kırtasiyecilik içerisinde boğulmaya mahkûm olmuştur. Kırtasiyeciliğe sebep olan meselelerin her yasama döneminde aynen devam etmesi dolayısı ile de, farklı dönemlerde söz alan, önerge veren, çözüm sunan milletvekillerinin konuşmaları ve önerileri benzer olmuş, birbirini tekrar eden bir silsile hâlinde görülmüştür. Bürokrasinin koruyucu kanatları altından çıkmak istemeyen hükûmetler ve bakanlıklar ise zaman zaman küçük teşebbüste bulunsalar dahi bunlar Osmanlı yenileşme hareketlerinde benzer örneklerini görebileceğimiz şekli ile lokal olarak kalmış, sorunun temeline inilememiştir. Hükûmetlerden kırtasiyeciliğe karşı girişilen topyekûn bir taarruz göremeyen bakanlıklar tek başlarına girecekleri bir düzenlemenin mevcut durumlarından daha kötü sonuçlar doğuracağını tahmin ederek, ehvenişer olarak yapılarını muhafaza etme gayreti içerisinde olmuşlardır.

Sonuç olarak 1920-1938 yılları arasında geçen beş İcra Vekilleri Heyeti ve dokuz hükûmetten sonra kırtasiyecilikle mücadele Türk kamu yönetim anlayışının sistemli ve bütün olarak tetkik edilmemesi, hükûmet ve üniversitele- rin gerekli araştırmaları teşvik etmemeleri, bilgi birikimi ve uzman eksikliği bulunması ve hükûmetlerin kayıtsızlığı ile başladığı noktaya geri dönmüştür. Hükûmetler açıkça beyan etmeseler de kırtasiyeciliği bir tehdit değil devletin işleyişi açısından hayati bir organ olarak görmüşler, suçlamalar karşısında da günah keçisi olarak da işlerini iyi yapmadıklarını iddia ettikleri memurları öne sürmüşlerdir. Bu dönemler arasında meseleye doğru açılardan bakmaya gayret eden tek hükûmet olan Celal Bayar hükûmeti de düşündüklerini yapamadan işbaşından ayrılınca kırtasiyecilikle mücadele açısından önemli bir fırsat kaçırılmıştır. Esasında üzücü olan husus şudur ki; “kırtasiyecilikle mücadele” düşüncesi aynı şekil ve çerçevede devam ederek sürekli kâğıt üzerinde kalmasından dolayı, bir kırtasiyecilik meselesi hâline gelmiş bürokrasiyi ve meclisi beyhude yere meşgul etmiştir.

KAYNAKÇA

Araştırma-İnceleme Eserleri

Aydın, Recep, “1923: Savaşın Sonu ve Yeni Rejimin İlanı: Cumhuriyet”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1919-1928, II. Cilt**, ed. Nuray Ertürk Keskin, Ankara 2012.

Aydın, Tülay, **Atatürk Döneminde Bürokrasi ve Modernleşme (1923-1938)**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2014.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk**, yay. haz. E. Semih Yalçın, Gazi Kitabevi, Ankara 2006.

Ateş, Sabri, **Tunalı Hilmi Bey, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Aydın**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009.

Bayramoğlu, Sonay, “1929: Yönetimde Merkeziyetçiliğin İnşası”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1929-1939**, ed. Birgül A. Güler, Ankara 2007.

Dünden Bugüne Başbakanlık 1920-2004, Ankara 2004.

Falih Rıfki, **Yeni Rusya**, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1931.

Giritli, İsmet, **Türkiye’nin İdari Yapısı**, Der Yayınları, İstanbul 1998.

İdarenin Yeniden Düzenlenmesi İlkeler ve Öneriler İdari Reform Danışma Kurulu Raporu, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Ankara 1972.

Koçak, Cemil, **Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)**, Yurt Yayınları, Ankara 1986.

Mihçioğlu, Cemal, **İdari Reform Belçika Tecrübesi ve Türkiye İçin Alınacak Dersler**, Sevinç Matbaası, Ankara 1963.

Mises, Ludwig Von, **Bürokrasi**, çev. Feridun Ergin, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1947.

Sürgit, Kenan, **Türkiye’de İdari Reform**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Ankara 1972.

Şavkılı, Cengiz, **Atatürk Döneminde Parlamento Faaliyetleri (1920-1938)**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2011.

Şaylan, Gencay, **Türkiye’de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji**, Ankara 1974.

Terzi, Mehmet Akif, **Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur**, Sistem Ofset, Ankara 2012.

Tortop, Nuri, İsbir, Eyüp G., Aykaç, Burhan, **Yönetim Bilimi**, Yargı Yay., Ankara 1999.

Weber, Max, **Bürokrasi ve Otorite**, çev. H. Bahadır Akın, Liberte Yayınevi, Ankara 2017.

Sürelî Yayınlar

Abadan, Yavuz, “Siyasi Teori Açısından Türkiye’de Ademi Merkeziyet Problemi”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 20, S 4, Ankara 1965.

“Adana’da muhacirlerin feryadı”, **Vakit**, 15 Kânunuevvel 1930.

“Bir zafer”, **Akşam**, 12 Teşrinievvel 1934.

“Cephe Arkasında”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Şubat 1338.

“Cephe Arkasında”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 24 Şubat 1338.

Demirci Güler, Filiz, “Türk Kamu Yönetiminin Evrimi (I)”, **Amme İdaresi Dergisi**, C 36, S 1, Mart 2003.

Eisenstadt, S. N., “Gelişmekte Olan Ülkelerde ve Yeni Devletlerde Beliren Bürokrasi Sorunları”, çev. Özer Ozankaya, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 20, S 3, Ankara 1965.

Emre, Cahit, “Türkiye’de Bürokratik İşlemlerin Basitleştirilmesi ya da Yazçizciliğin Azaltılması: Genel Bir Değerlendirme”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 46, S 3, Ankara 1991.

Gökçe, Orhan, Şahin, Ali, “21. Yüzyılda Türk Bürokrasisinin Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, C 2, S 3, Konya 2002.

Güler, Birgül A., “İkinci Dalga: Siyasal ve Yönetmel Liberalizasyon Kamu Yönetimi Temel Kanunu”, **Kamu Yönetimi Reformu İncelemeleri: Mülkiye’den Perspektifler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara 2003.

“İdaredeki kırtasiyecilik kaldırılacaktır”, **Vakit**, 6 Mayıs 1932.

“Kırtasiyecilik kaldırılıyor”, **Vakit**, 4 Teşrinisani 1931.

“Kırtasiyecilik”, **Akşam**, 10 Kânunusani 1933,

“Kırtasiyecilik”, **Akşam**, 25 Kânunusani 1933.

“Kırtasiyecilik”, **Akşam**, 5 Şubat 1933.

“Kırtasiyecilik: Cezrî Bir inkılap yapılacak”, **Akşam**, 31 Temmuz 1932.

“Kırtasiyecilik Zihniyeti”, **Akşam**, 27 Temmuz 1932.

Kırtasiyecilikle mücadele talimatı hazırlandı”, **Akşam**, 8 Teşrinisani 1938.

“Maarifte Teşkilat”, **Hâkimiyet-i Milliye**, 24 Haziran 1336.

Mehmet Asım, “Vakit 1929 senesinin saadet verici olmasını diler”, **Vakit**, 1 Kânunusani 1929.

“Menhus kırtasiyecilik yüzünden bir berhayat mazbatasını almak için ne kadar masraf ediyorum”, **Vakit**, 2 Kanunel 1939.

“Mücadele mekanizması”, **Akşam**, 18 Teşrinievvel 1933.

Necmeddin Sadak, “Ehliyet, Teşebbüs, Mesuliyet”, **Akşam**, 17 Teşrinisani 1937.

Öztürk, Namık Kemal, “Kamu Yönetiminde Kırtasiyecilikle Mücadele: Farklı Bir Bakış”, **Amme İdaresi Dergisi**, C 35, S 4, Aralık 2002.

Sürgit, Kenan, “Türkiye’de İdareyi Yeniden Düzenleme ve Geliştirme Çalışmaları”, **Amme İdaresi Dergisi**, C 1, S 1, Haziran 1968.

Şavklı, Cengiz, Aydın, Tülay, “Atatürk Dönemi’nde Bürokrasinin Yeniden Yapılandırılması”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XXIX, S 87, Ankara-Kasım 2013.

Tutum, Cahit, “İdarî Reformda Başlıca Yaklaşımlar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C 4, S 2, Haziran 1971.

Uygun, Oktay, “Yerel Yönetim Reformu için Anayasal İlkeler”, **Strategic Public Management Journal**, Issue No: 2, December 2015.

“Sanayiiimizi canlandırmak için mühim teşebbüsler”, **Akşam**, 28 Mayıs 1931.

“Yeni İstifa Ölçüleri”, **Ulus**, 12 Teşrinisani 1937.

“Yeni hükûmetten birinci dileğimiz”, **Akşam**, 27 Teşrinievvel 1937.

Resmî Yayınlar

Resmî Gazete, 13 Şubat 1937 Cumartesi.

Resmî Gazete, 30 Kânunuevvel 1937 Perşembe.

TBMM Zabıt Ceridesi D.1, D.2, D.3, D.4, D.5, D.6.

